

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za klasičnu filologiju

ČETIRI GOVORA U RUKOPISU I a 55 ARHIVA HAZU

Diplomski rad

Studentica: Ana Katarina Pavlović

Mentor: dr. sc. Darko Novaković, red. prof.

Zagreb, rujan 2018.

SADRŽAJ

UVOD.....	1
17. STOLJEĆE.....	3
GOVORNIŠTVO U 17. STOLJEĆU	6
MARIJANSKI KULT	8
RUKOPIS I a 55 ARHIVA HAZU	10
Izgled rukopisa.....	10
Problem autorstva	11
ANALIZA GOVORA	13
1. GOVOR.....	13
SADRŽAJ.....	13
LEKSIK	14
STIL	16
GRAMATIKA.....	18
2. GOVOR.....	19
SADRŽAJ.....	19
LEKSIK	21
STIL	23
GRAMATIKA.....	25
3. GOVOR.....	27
SADRŽAJ.....	27
LEKSIK	29
STIL	31
GRAMATIKA.....	33
4. GOVOR.....	35
SADRŽAJ.....	35
LEKSIK	37
STIL	39
GRAMATIKA.....	41
GRAFIJA	42
ZAKLJUČAK.....	45
LITERATURA.....	48
PRILOG 1	49
PRILOG 2	50

UVOD

U Dubrovniku, najznačajnijem kulturnom središtu nekadašnjeg hrvatskog prostora, stoljećima se kontinuirano, osim narodne, njegovala i književnost na latinskom jeziku. Zahvaljujući ekonomskoj prevlasti, nezavisnosti Dubrovačke Republike i otvorenosti stranim kulturnim utjecajima, u tom se gradu, čak i unatoč potresu koji ga je zadesio 1667., tradicija pisanja na latinskom jeziku sačuvala sve do 19. stoljeća, za razliku od ostatka jadranskog prostora gdje su takva književna ostvarenja nakon 16. stoljeća sporadični slučajevi. U razdoblju humanizma i renesanse hrvatski latinizam, koji po svojoj plodnosti i estetskoj vrijednosti nimalo ne zaostaje za europskim, doživljava svoj vrhunac, a ujedno je i najrazvijeniji na čitavom slavenskom prostoru (Gortan, Vratović, 1971: 37-67).

U 17. stoljeću, u skladu s tadašnjim političko-nacionalnim preokupacijama, područje književne djelatnosti usko je vezano uz historiografsku, jezikoslovnu i teološku problematiku. Na tim su se područjima osobito proslavili povjesničari Ivan Lučić, Pavao Ritter-Vitezović, Juraj Ratkaj i Baltazar Patačić, jezikoslovac Kašić i teolog Marko Antun de Dominis. Kao posljedica jačanja nacionalne svijesti nastaju brojna književna djela velikana hrvatske književnosti, pisana na vernakularnom jeziku čiji se status afirmira u tom razdoblju, što rezultira privremenim potiskivanjem latinskog u drugi plan tijekom čitavog 17. i prve polovine 18. stoljeća (Stepanić, 2005: 1-2).

Logično je, dakle, da u takvim povijesno-društvenim okolnostima, u kojima pragmatička funkcija književnosti prednjači pred estetskom, slabi interes za pjesništvo i beletristiku općenito, no u određenoj je mjeri ipak prisutan. O tome svjedoče brojna tiskana izdanja i rukopisi od kojih veliki broj nije dostupan za proučavanje, bilo zbog nepristupačnosti građe, bilo zbog oštećenja koja onemogućuju njihovo čitanje.

Jedno od takvih tipičnih baroknih ostvarenja pjesme su manje poznatog pjesnika Frana Gundulića te govori na naslovnici rukopisa navedenog Junija Antuna Rastića, datirani iz 1607. i sačuvani u rukopisnoj zbirci pod nazivom *Francisci Gondolae carminum et Junij Antonij Restij orationum liber*. Zbirka je pohranjena u Arhivu HAZU pod signaturom I a 55. Njezin je drugi dio, odnosno govori, tema ovog diplomskog rada, čiji je cilj ponajprije smjestiti tekst u društveno-povijesni kontekst 17. stoljeća, predstaviti status koji je latinski imao na našem prostoru u to vrijeme te, u skladu s time, književnost koja je na njemu nastajala usporedo s narodnom. Budući da je riječ o govorima, reći ćemo ponešto i o govorništvu koje se razvijalo u okviru latinističke književnosti, s posebnim naglaskom na

crkvenom govorništvu i marijanskom kultu koji je zaživio i na našem tlu i kojemu pripadaju spomenuti govori. Nakon fizičkog opisa rukopisa i obrazloženja koja se nameću u vezi s problemom autorstva govora, prelazimo na analizu samih govora. Četiri ćemo govora radi bolje preglednosti predstaviti svaki kao zasebnu cjelinu. Nakon kratkog opisa sadržaja uslijedit će jezična, stilska i gramatička analiza, a na kraju ćemo objediniti i grafijske osobitosti sviju četiriju govora. Nakon zaključka, radu ćemo priložiti i transkripciju govora te skenirani dokument koji sadrži abrevijature s kojima smo se susreli u rukopisu.

17. STOLJEĆE

Konačni pad ili zatišje hrvatskog latiniteta?

Sedamnaesto se stoljeće, nakon literarnog procvata koji dugujemo renesansi i humanizmu, tijekom kojih su nastala jedna od najvećih remek-djela hrvatske latinističke književnosti, u filološkim krugovima nedvojbeno smatralo jednim od "najneprivlačnijih" za proučavanje, a taj se status ni danas nije uvelike promijenio. Smatra se da ono u pogledu originalnosti, stila i širine žanrovskog repertoara nije ponudilo ništa novo vrijedno pažnje. Ne može se, međutim, reći da se to odnosi i na stvaralaštvo na pučkom jeziku iz tog razdoblja jer se u drugoj polovici 20. stoljeća retabliranjem baroka kao "stilske i periodizacijske kategorije" (Novaković, 2003: 551), pojavio pojačani interes za proučavanjem narodne književnosti. Neki od tih autora danas se svrstavaju među najveće klasike hrvatske barokne književnosti. Orijentirani uglavnom isključivo na hrvatski, u potpunosti se odriču latinskog, izuzev Junija Palmotića, čija je produkcija iznimno oskudna i među proučavateljima književnosti ne izaziva veći interes (Novaković, 2003: 551-563).

Možemo se dakle zapitati koji su razlozi tog zanemarivanja. Činjenica je da se u nekom smislu, kao reakcija na vjerski pokret koji se tijekom 16. stoljeća proširio diljem Europe – reformaciju, i kao posljedica Tridentskog koncila, u duhu zadane katoličko-obnoviteljske teologije (Golub, 2004: 729), žanrovski repertoar poprilično suzio, a logično je i zaključiti da je tematika koja je u to vrijeme prevladavala u književnosti, bila pretežito duhovnog karaktera. To naravno ne znači da su se pisala isključivo nabožna djela, iako je Crkva, dakako, igrala jako važnu ulogu u društvenom i javnom životu. U kasnijim razdobljima, kada je njezina uloga oslabjela, s prodorom novih "modernih" ideja, na 17. se stoljeće gledalo kao na svojevrsno mračno doba latinističke književnosti.

Osim najizraženije nabožne, jačanjem nacionalne svijesti, kao reakcija na recentne političke događaje, književnost je preplavila osobito protuturska tematika. Uz nju su usko vezana pitanja identiteta i jezika koja svoje odgovore pronalaze u jezikoslovnim priručnicima i historiografskim djelima toga razdoblja (Novaković, 2003: 552).¹ Zanimljivo je spomenuti da upravo zahvaljujući probuđenoj nacionalnoj svijesti jača i jedinstvo hrvatskih pisaca iz različitih krajeva pa je tako povezanost između pojedinih dijelova hrvatske države snažnija

¹ Riječ je o pojavi za koju se kasnije uvriježio naziv barokni slavizam.

nego u prijašnjim razdobljima, za što je posebno zaslužan Vitezović (Gortan, Vratović, 1971: 48).

S druge strane, ako smo ranije ustvrdili da se takve promjene u kulturnom i političkom životu 17. stoljeća događaju nauštrb latinskog jezika, možemo reći i to da on kao takav na neki način postaje produbljeniji, a njegovo učenje sustavnije. Razlog za to je usvajanje isusovačkog obrazovnog programa *Ratio studiorum* (1599.) koji se kao sinteza klasične izobrazbe i kršćanskih moralnih načela nametnuo kao srednjoškolski obrazovni model kako u Europi tako i na našem tlu. Latinski i grčki, ne samo da ne padaju u zaborav, već se kao dio obvezatnog školskog repertoara podučavaju na najvišoj mogućoj razini. Osim toga, ne smijemo zaboraviti da je u doba stvaranja zajedničkog književnog jezika upravo latinski odigrao ključnu ulogu jer su se na tom jeziku pisali prvi priručnici, poput najpoznatije Kašićeve gramatike hrvatskog jezika (*Institutionum linguae illyricae libri duo*) i drugih.² Može se čak reći da je on u razjedinjenoj državi svojevrsna *lingua franca*, odnosno univerzalni jezik sporazumijevanja između Hrvata čiji se jedinstveni jezik u 17. stoljeću tek počinje formirati (Novaković, 2003: 553-554).

Spomenuli smo ranije da su u 17. stoljeću određene žanrovske, tematske i stilske preferencije odraz duha vremena koji je nemoguće shvatiti bez društveno-povijesne kontekstualizacije. Pored spomenute teologije koja, premda često školska i ne suviše originalna (Golub, 2004: 732), zasigurno prednjači pred ostalim znanostima, latinski se kao jezik struke koristi i u srodnoj filozofiji, prirodnim znanostima (s posebnim naglaskom na matematici i fizici), pravu, historiografiji, biografsko-bibliografskim i autobiografskim djelima te u govorništvu koje je u punom jeku i o kojem ćemo više reći nešto kasnije. Pored najzastupljenije proze s pragmatičkom funkcijom, interes za naglašenu estetsku komponentu u književnosti očituje se u pjesničkim vrstama pretežno nabožnog i domoljubnog karaktera za koje je tipičan bogat figuralni ukras s izraženom baroknom metaforikom. Ti su se autori okušali ponajviše u lirici, a nešto rjeđe u prigodnom pjesništvu i epici koja je u 16. stoljeću bila izrazito razvijena.³ U tako suženom žanrovskom repertoaru latinski sigurno nije imao prilike evoluirati onoliko

² Jakov Mikalja, *Blago jezika slovinskoga* (1649 – 1651), Juraj Habdelić, *Dictionar ili reči slovenske* (1670), Ivan Belostenec, *Gazophylacium, sev Latino-Illyricorum onomatum aerarium*, *Gazophylacium Illyrico-Latinum* (prije 1675, ed. princ. 1740).

³ Žanrovski repertoar sužava se i zbog toga što se neki europski klasici (poput Sannazzarovog djela *De partu Virginis*) u to vrijeme prevode s latinskog na hrvatski, a to je najizrazitije upravo na području epike koja doživljava neočekivani zaokret u odnosu na njezinu vrlo plodnu produkciju u 16. stoljeću.

koliko je evoluirao u proteklim stoljećima, ali to nikako ne znači da je njegov status nepovratno narušen. Štoviše, nakon pauze koja obilježava čitavo 17. i prvu polovinu 18. stoljeća, ponovno uskrsava te je, premda ne toliko u Europi i ne u svim dijelovima današnje Hrvatske podjednako, u Dubrovačkoj Republici iznova zaživio do te mjere da je latinska književnost bila plodnija od one pisane na narodnom jeziku. Nakon obnovljenog gospodarstva, u želji da ne zaostaju za ostatkom Europe te da s njom komuniciraju na univerzalnom jeziku, Dubrovčani su obnovili jaku latinističku struju koja se na tom prostoru zadržala sve do 19. stoljeća (Novaković, 2003: 551-563).

GOVORNIŠTVO U 17. STOLJEĆU

Tijekom povijesti, retorika kao zasebna disciplina i tzv. *regina artium* (Džinić, 2013: 92), sastavni je i ključni dio kulture i obrazovanja još od antičkih vremena, a od ranog srednjovjekovlja skupa s ostalih šest umijeća⁴ predstavlja temelj sveukupne naobrazbe. Sličan je status imala i u 17. stoljeću koje ponajprije obilježavaju teorijski tekstovi koji služe kao cijenjeni pedagoški priručnici, s obzirom na to da se retorika u to vrijeme podučavala u sklopu ranije spomenutog *Ratio studiorum*. Djela koja ovdje treba istaknuti svakako su Gučetićevi komentari Aristotela (*Commentaria in primum librum Artis Rhetoricae Aristotelis*) i Lukarevićeva *Eloquentia sive de inventione et dispositione rhetorica*. Gučetićev tekst, koji se nalazi na razmeđu dvaju stoljeća (oko 1600.), slijedi određene naslijeđene uzore renesanse, međutim stavljajući naglasak na *Inventio* i *Elocutio*, bavi se prvenstveno tipičnim baroknim figurama i time na neki način anticipira baroknu poetiku. S druge strane, kićeni stil Lukarevićevog retoričkog umijeća koje često prelazi u patos i ističe važnost retoričkog ukrasa, u potpunosti pripada baroknoj tradiciji (Potthoff, 1994: 14-24). Nema dvojbe da su spomenuti priručnici odigrali značajnu ulogu na području barokne retoričke teorije i prakse te da je Lukarevićeva *Eloquentia* kao ogledni primjer govorničkog umijeća poslužila i u kasnijim razdobljima (Novaković, 2003: 558).

Osim teorije, 17. stoljeće na području govorništva njeguje političke te prigodne (inauguralne i posmrtno) govore koje su njihovi tvorci pisali pokojnim uglednicima iz svoje sredine. Neka od poznatijih imena na tom području svakako su Ivan Tomko Mrnavić, Ivan Lukarević, Stjepan Gradić, Juraj Rattkay i Benedikt Rogačić (Novaković, 2003: 558). Međutim, s obzirom na ranije rečeno, možemo naslutiti da se, usporedo sa svjetovnom retorikom, u sklopu katoličko-obnoviteljske teologije, razvijalo i crkveno govorništvo koje nas ovdje ponajprije zanima.

Tekst koji imamo pred sobom i koji analiziramo u ovom radu, govori su, koji su prema naslovnici nastali 1607., a sačuvani su u rukopisnoj predaji pod nazivom *Francisci Gondolae carminum et Junij Antonij Restij orationum liber*, zajedno sa zbirkom pjesama Frana Gundulića (1587. – 1629.). Riječ je o četiri govora izrazito nabožnog karaktera koji govore o Blaženoj Djevici Mariji i Duhu Svetome te predstavljaju vrlo zoran primjer marijanskog kulta koji je u 17. stoljeću uvelike zaživio i na našem tlu (Novaković, 2003: 560). Budući da nam je

⁴ Riječ je dakako o gramatici, retorici, dijalektici, aritmetici, geometriji, astronomiji i teoriji glazbe pod zajedničkim nazivom *artes liberales*.

gotovo sve u vezi teksta nepoznanica, pa čak i sam autor⁵, teško je sa sigurnošću odrediti njegovu namjenu, ali možemo naslutiti da je riječ o govorima kojima je cilj da svojom gotovo propovjedničkom snagom djeluju na čitatelja odnosno slušatelja. Crkvena je retorika u to vrijeme dosta česta, a njezina se povećana učestalost može shvatiti u okviru zadane teologije čija je glavna uloga uništiti stečevine reformacije.

S pojavom je kršćanstva takva vrsta crkvenog propovijedanja zaživjela još u antičko vrijeme, kada je retorika bila na jako visokoj cijeni, a kasnije se razvila u zasebnu teološku disciplinu, homiletiku. Neki autori međutim do današnjih dana osporavaju njezinu povezanost sa svjetovnom, "poganskom" retorikom, no ono što im je zajedničko i što ih na neki način čini nerazdvojivima, svakako je umijeće javnog govorenja. Od srednjeg vijeka pa sve do pojave prosvjetiteljstva primarni oblik javnog govora svakako je propovijed, a relevantnost retorike za homiletiku nije se toliko dovodila u pitanje kao u kasnijim razdobljima (Džinić, 2013: 91-93).

Ranije smo ustanovili da su četiri govora iz rukopisa po svojoj prirodi duhovnog karaktera, a po načinu na koji autor oslovljava svoje slušatelje možemo zaključiti da su mogli biti namijenjeni za javno govorenje u religiozne svrhe. Razvidno je također da im se obraća s poštovanjem (*viri ornatissimi...*) i da se njihova privrženost vjeri ne dovodi u pitanje (*Sed quoniam apud eos verba facio, quibus Virginis integritas adeo perspecta est, ut supervacaneum iudicem, eam in controversiam vocare...*). Prema tome možemo zaključiti da je tekst, zbog izrazite naglašenosti te privrženosti, opetovanog isticanja duhovnih i moralnih kvaliteta Blažene Djevice Marije te mnogobrojnih i ponekad suvišnih ponavljanja, tipičan primjer religioznih govora punih baroknog patosa.

⁵ O pitanju autorstva govora bit će više riječi u idućem poglavlju.

MARIJANSKI KULT

Kult Bogorodice u Dalmaciji je zaživio u 5. stoljeću, nakon Efeškog sabora (431.) na kojemu je službeno potvrđen od Crkve. U ranom srednjem vijeku Majka Božja postaje zaštitnicom brojnih crkava i samostana na Jadranu, no pravi procvat doživljava tek nešto kasnije, u 12. te pogotovo u 13. stoljeću., a religiozni osjećaj u narodu sve je izraženiji. Zanimljivo je da se već tada Crkva bavila pitanjem bezgrješnog začeća Djevice Marije o kojemu su različiti crkveni redovi imali podijeljena mišljenja, a kao dogma je potvrđeno tek u 19. stoljeću. U puku je, međutim, bilo prihvaćeno i puno ranije, a upravo je ono tema prvog govora iz rukopisa (*De Beatae Virginis conceptu oratio*) iz kojega je razvidno da je štovanje Blažene Djevice Marije i veličanje njezinih vrlina u 17. stoljeću bilo u punom jeku i na našem tlu. Na širenje kulta u 14., 15. i 16. stoljeću svakako su utjecali i neki fenomeni poput bolesti (kužne i ostale epidemije) i ratne turske opasnosti koji su, kao što obično biva u povijesnim neprilikama, rezultirali većim stupnjem pobožnosti kod ljudi. O tome svjedoče i brojni marijanski blagdani koji se uvode u katolički kalendar, a jedan od tih blagdana svakako je i blagdan Marijina bezgrješnog začeća (8. prosinca).⁶ Nakon Tridentskog koncila, u 17. stoljeću, marijanski kult doživljava svoj ponovni vrhunac (Novak, 2011: 1-28).

Posljedica tog procvata nedvojbeno je i sve bogatija pisana produkcija narativnih i pjesničkih djela koja u središte stavljaju Bogorodičin lik u svrhu promicanja i obrane kulta od reformacijskih strujanja. Na tom su području važnu ulogu odigrali utemeljitelj hrvatske književnosti na narodnom jeziku Matija Divković i sve razvijenija hrvatska književnost na kajkavskom narječju. Divkovićeva prerada kršćanskih pučkih tekstova *Sto čudes a liti znamenja blažene i slavne Bogorodice Dvice Marije* (1611.) i djelo *Nauk krstjanski s mnozijemi stvari duhovniemi* (1616.)⁷ imali su velik utjecaj na narod i stvaralaštvo ne samo u 17. stoljeću, već i u kasnijim razdobljima. Kada je riječ o kajkavskoj književnosti, valja spomenuti Nikolu Krajačevića (*Molitvene knjižice*, 1640.), Katarinu Zrinsku (*Putni tovaruš*, 1660.) i Jurja Habdelića (*Zrcalo marijansko*, 1662.). Za promicanje marijanskog kulta i pripadajuće literature značajne su i pjesmarice te zbornici crkvenih pjesama, a svakako treba spomenuti i marijansku enciklopediju u tri knjige *Mundus Marianus*⁸ koju je napisao Lovro

⁶ Taj blagdan u Rimsku crkvu uvodi papa Siksto IV. , i to 1477., dok ga za cijelu Crkvu uvodi papa Klement XI. 1708.

⁷ *Nauk*, sa svojim dodatcima u prozi i stihu, više je puta pretiskivan u 17. i 18. stoljeću.

⁸ Prve dvije knjige Grizogon je napisao 1642. i 1644. u Zagrebu, a treću je pisao u Beču. Za njegova života tiskana je samo prva knjiga (1646.), druga je izašla godinu dana nakon njegove smrti (1651), a treću je izdalo Isusovačko sveučilište u Grazu (1712.).

Grizogon i koja predstavlja jedno od najcjelovitijih djela s područja mariologije (Šimundža, 1999: 346-347).

Marijanski se kult odrazio i u pjesništvu 17. stoljeća. U zbirci pjesama *Sacer Helicon* (1686.) Kajetana Vičića njegovo je glavno nadahnuće upravo Djevica Marija koju slavi u elegijama, odama i jampskim pjesmama.

Ranije smo spomenuli da je Rukopis I a 55 Arhiva HAZU tipičan primjer baroknog marijanskog kulta. Pjesme Frana Gundulića, izuzev nekoliko prigodnica (elegija i epitafa posvećenih uglednicima) i refleksivnih pjesama, nabožne su tematike i posvećene su Blaženoj Djevici Mariji, Isusu i svecima.⁹ Ta se zbirka poezije sastoji od oda, elegija, epigrama i heksameterskih te emblematskih pjesama, a potonje predstavljaju možda najraniji primjer emblematske poezije na našem tlu. Riječ je o 15 prikaza iz kršćanske mitologije popraćenih epigramima za čije crteže je vjerojatno zaslužan sam pjesnik (Stepanić, 2005: 10-11).

Kao i većina pjesama iz zbirke, svi su govori isključivo i izrazito nabožnog karaktera i posvećeni su Blaženoj Djevici Mariji i Duhu Svetome. Riječ je o četiri govora koja ćemo pobliže upoznati u drugom dijelu ovog rada, a njihovi su naslovi sljedeći:

1. *De Beatae Virginis conceptu oratio*
2. *De Purificatione Beatae Mariae Virginis oratio*
3. *De Sancto Spiritu oratio*
4. *De Virginis assumptae gloria oratio*

⁹ Riječ je prvenstveno o apostolima sv. Petru i Pavlu, sv. Josipu, sv. Stjepanu, Ivanu Krstitelju, Mariji Magdaleni i nekolicini drugih.

Izgled rukopisa

Rukopis (dimenzija 11×16 cm) s kožnim uvezom čije su korice pojačane kartonom odlikuje dosljedna folijacija i poprilična ušćuvanost svih njegovih dijelova, premda nedostaje deset listova¹⁰, a na mnogim je mjestima teško čitljiv zbog razlivene tinte, nedovoljno kvalitetnog papira te sitnog i zgusnotog rukopisa kojim je pisan. Naslovnica je simbolično oslikana vjerskim motivima i sadrži naslov zbirke *Francisci Gondolae carminum et Junij Antonij Restij orationum liber* (Knjiga pjesama Frana Gundulića i govora Junija Antunova Rastića) te mjesto i godinu nastanka *Ragusii, MDCVII* (Dubrovnik, 1607.) Na stranici koja joj prethodi nalazi se ime vlasnika knjižice *Matteo di Marino Gradi* (Mato Marinov Gradić)¹¹, popraćeno elegijskim distihom koji je dotični osobno i dosta nespretno sročio u čast zbirke. Od sveukupno 170 listova, čak četiri petine zbirke zauzima 168 pjesama Frana Gundulića koje počinju na 6r i završavaju na 140v. Preostala petina pripada govorima čiji je navodni autor, kojega najavljuje naslovnica, Junije Antun Rastić. Riječ je o četiri govora po prilici jednake duljine koji obuhvaćaju 60 stranica i započinju na 141r te završavaju na 170v, na kojoj se ponovno nalazi vlasnikov potpis (*Mattei Gradii*). Na sljedećoj se stranici, koja se na prvi pogled doima praznom, nazire crtež, skicirani portret koji pripada nepoznatoj ruci iz kasnijeg razdoblja (Stepanić, 2005: 9-10).

¹⁰ Prazni su listovi prvi, drugi, treći i peti list s početka rukopisa te listovi 45, 77 te 97-101.

¹¹ Osim što je razvidno iz samog rukopisa, u kojemu se potpis pojavljuje, kao mogućeg vlasnika navodi ga i Vekarić u petom svesku *Vlastele grade Dubrovnika*, i to u bilješkama pod natuknicom o Franu Gunduliću gdje govori o našem rukopisu.

Problem autorstva

U ovom smo radu ranije već spomenuli da prvi dio rukopisa, koji sadrži pjesme, potpisuje pjesnik Fran Gundulić, dok je, kada je riječ o govorima, pitanje autorstva slojevitije nego što se na prvi pogled čini. Miroslav Pantić, u *Leksikonu pisaca Jugoslavije*, pod natuknicom o Franu Gunduliću¹², autorstvo Džona (Junija) Rastića ne dovodi u pitanje, štoviše tvrdi da je on Gundulićev suvremenik i prijatelj, dok je Dživo (Ivan) Marinov Rastić (1527. – 1605.), kojega Nenad Vekarić u petom svesku *Vlastele grada Dubrovnika* (Vekarić, 2014: 152) navodi kao autora naših govora, po njemu dubrovački knez kojemu je Gundulić posvetio posmrtni govor. Vekarić se u svojoj tvrdnji da je u naslovu rukopisa došlo do pogreške prepisivača poziva upravo na činjenicu da 1607. godine, iz koje datira rukopis, nema živućeg Junija Rastića. U osmom svesku *Vlastele* (Vekarić, 2017: 269-288), u kojemu proučava rodoslovlja poznatih dubrovčkih obitelji, također nema traga takvom Juniju Rastiću jer se u razdoblju od 12. do 18. stoljeća pojavljuju samo dva Junija Antunova Rastića. Prvi od njih živio je na prijelazu između 17. i 18. stoljeća (1672. – 1735.) i bio je povjesničar i poklisar, a drugi iz 18. i početka 19. stoljeća (1755. – 1814.) poznati je pravnik i satiričar. Ukoliko povijesni izvori ne griješe, odnosno ukoliko potvrda o takvoj osobi zaista ne postoji, Pantiću to pitanje na prvi pogled, čini se, promiče.

Zanimljivo je također da se donedavno, zbog lakuna i pogrešaka za koje se mislilo da se pjesniku ne bi mogle potkrasti, smatralo da je riječ o prijepisu, štoviše prijepisu iz 18. stoljeća, kako navodi Vekarić¹³. Ipak, na jednome se mjestu (Stepanić, 2005: 12) spominje i mogućnost da je zbog nedovršenih stihova, bilježaka i korektura na marginama riječ o pjesnikovu autografu. Ta je pretpostavka, čini se, nedavno s priličnom sigurnošću prihvaćena kao točna (2017.), i to zahvaljujući otkriću Gundulićeva pisma pisanog iz Napulja (1625.) koji se u dubrovačkom arhivu nalazi pod signaturom Državni arhiv u Dubrovniku, *Diplomata et acta saec. XVII*, sv. 22, br. 1704/59.¹⁴ Utvrđeno je, naime, da su spomenuto pismo i naš rukopis pisani istom rukom. U tom se slučaju spomenute lakune, pogreške i nedosljednosti mogu opravdati pjesnikovom nedovoljnom jezičnom kompetencijom u vrijeme još mladenačkog stvaralaštva. To nas otkriće navodi na zanimljiv trag jer znači da su oba dijela, pjesme i govori, pisana Gundulićevom rukom te da je sam pjesnik na naslovnici ili pogriješio u tvrdnji da govori pripadaju Juniju Antunu Rastiću ili je drugi dio naslova naknadno dodan i

¹² Natuknica se nalazi na 342. stranici.

¹³ Vekarić tu svoju pretpostavku navodi u bilješci ispod natuknice o Franu Gunduliću, u petom svesku *Vlastele*.

¹⁴ U elektroničkoj poruci sugestiju dugujem Ireni Bratičević.

pritom imitira pjesnikovu ruku. Znamo sa sigurnošću da je cijeli rukopis pisan istom rukom, osim ponekih dijelova koji su kasnijeg datuma i koji se ne odnose na naslov te vrlo vjerojatno pripadaju 18. stoljeću. Pitanje je, međutim, zašto bi Gundulić u naslovu prešutio ime autora govora, a neobično je i to što, ako je doista riječ o Ivanu Marinovu Rastiću, kao što nagađa Vekarić, sam Gundulić ne bi imao to saznanje, s obzirom na to da je riječ o čovjeku kojega je, čini se, osobno poznao.¹⁵ Pitanje je kao što vidimo otvorenog tipa te zasada nema dovoljno dokaza koji bi doveli do jasne konkluzije.

¹⁵ Vekarić u 5. svesku *Vlastele* u bilješci navodi da je Frano Gundulić dotičnome posvetio epigram (*Epig. Ioannis Restis Rectoris Rhacusini*) i elegiju povodom smrti (*In obitu Joannis Restij...*).

ANALIZA GOVORA

1. GOVOR

De Beatae Virginis Conceptu oratio

SADRŽAJ

Iz uvodnih riječi ovoga govora: *Dicendum est enim, ut hodierna dies nos admonet de admirabili atque inaudito post homines natos Beatae Virginis conceptu...* /f. 141-f. 141v/ razvidno je da se autor obraća javnosti kojoj je blagdan Bezgrešnog začeća Blažene Djevice Marije dobro poznat. Taj se marijanski blagdan od davnina uvelike štovao na dubrovačkom području pa se tako u samome Gradu za njega uvriježio naziv Imakulata,¹⁶ a blagdan je za Dubrovčane imao važno značenje. Puno prije 19. stoljeća, kada je blagdan postao obvezatnim za cijelu Crkvu, Veliko je vijeće 1413. godine u knjigama odredilo slavljenje te svetkovine, vjerojatno pod utjecajem tadašnjeg nadbiskupa, franjevca Antuna iz Rietija (Lonza, 2009: 276-279). Takva svečanost zahtijevala je i prikladni govor pa se autor odmah na početku ispričava publici zbog nedostatka darovitosti i iskustva. Moguće je da je riječ o formuli koju koristi kako bi se dodvorio slušateljima, a moguće je i da doista smatra da nije dorastao tom zadatku.

Kako bilo, ubrzo prelazi na hvalospjeve Djevici Mariji te se u potpunosti posvećuje opisivanju njezinih vrлина. Ne izostavlja ni priču o Adamu i Evi, istočnome grijehu, nedaćama koje su uslijedile i zlu koje se nadvilo nad čovječanstvo, ne bi li još više istaknuo Marijine moralne kvalitete i naglasio njezinu nevinost i svetost jer je milošću Božjom jedina od svih ljudi od svog začeća izuzeta od svake ljage istočnog grijeha. Uz opetovano nabranje tjelesnih i duhovnih vrлина Djevice božanskoga podrijetla, govori o njezinoj pokornosti Bogu, razboritosti, odmjerivosti i pravednosti.

Blagdan bezgrešnog začeća spomenut je izravno, s napomenom da Crkva slavi jedino Bogorodićino rođenje, dok je obilježavanje smrti sviju svetaca i svetica uobičajena praksa. Pojavljuje se i termin *Tyrannis Inferorum* koji se vrlo vjerojatno odnosi na Đavla kao na potpunu opreku Bogorodici, od koje ni na nebu ni na zemlji nema ništa svetije osim samoga Boga. Slijede biblijske reference i usporedbe sa svecima poput Samuela, Jeremije i Ivana

¹⁶ Riječ je o blagdanu koji je g. 1476. utemeljio papa Siksto IV., a g. 1854. dogmu je svećano za cijelu Crkvu proglasio papa Pio IX. Slavi se 8. prosinca.

Krstitelja od kojih nitko nije ravan Djevici Mariji. Na samom kraju nalazi se izravno obraćanje Majci Božjoj u kojem je vjernici mole za pomoć i vječitu zaštitu.

LEKSIK

Analizirajući jezik kojim se autor služi, ponajprije ćemo se usredotočiti na izbor riječi i za početak spomenuti one koje su najučestalije. Od imenica najzastupljenije su riječi poput *conceptus, pietas, beneficium, excellentia, origo, procreator, animus* (koji se uglavnom pojavljuje u opreci prema *corpus*), *aspectus* (u čestoj vezi s *Dei*), *numen, ratio, voluntas, stirps, macula, posteritas, munus, sanctitas, honestas, cogitatio, pulchritudo, dignitas, regnum, imperium, condicio* te riječi poput *calamitas, miseria, perniciēs, vitium*, koje su izravno povezane s istočnim grijehom. Nije čest slučaj da se autor trudi pronaći različiti izraz za isti sadržaj, ali iz rečenice: *...haec tam eximia contumelia, haec tanta ignominia, hoc tantum dedecus etiam ad ipsum Deum eius filium...* /f. 146/ očigledno je da ima i takvih pokušaja.

Spomenut ćemo i pridjeve koji se ponavljaju na više mjesta, poput *admirabilis, singularis, eximius, purus, beatus, universus, perfectus, coelestis, sempiternus, integrus, sincerus, aeternus, Divinus, sterilis, illustris, primigenius* te *corruptus, depravatus, inquinatus, foedus, inexpiabilis*. Kad su pridjevi u pitanju, česta je uporaba superlativa za pojačavanje intenziteta značenja poput *felicissimus, beatissimus, fortunatissimus, augustissimus, sanctissimus, imanissimus, integerrimus, iucundissimus*. Govor je lišen deminutiva, osim na jednome mjestu gdje se *mulierculae* pojavljuju s negativnijim prizvukom.

Ranije smo spomenuli da o naročitom bogatstvu vokabulara ne možemo govoriti te da je on žanrovski predodređen, što dokazuju i gore navedeni primjeri, međutim, pojavljuje se i nekolicina riječi koje su izdvojeni slučajevi i kao takve ih je zanimljivo spomenuti. Za početak, to je glagol *desudo* (kao izraz *desudat industria*) koji je, osim u srebrnom razdoblju rimske književnosti, zabilježen kod Cicerona u sličnom kontekstu (*in his /sc. exercitationibus ingenii/ desudans atque elaborans*)¹⁷. Zanimljivo je također da je uporaba pojedinih riječi koje smo izdvojili iz ostatka teksta, u rječniku¹⁸ najčešće zabilježena upravo kod Cicerona. Takve

¹⁷ Cic. de Sen. 11, 38

¹⁸ s.v. Lewis and Short, Latin Dictionary.

su riječi *aegrotatio*¹⁹ i *depravatio*²⁰, a kod riječi *appetitus*²¹ i *progressio*²² rječnik napominje da se jedini, sporadični slučajevi u klasičnom latinitetu, mogu pronaći upravo kod njega. Slično je i s pridjevom *elatus*²³ koji se u klasičnom latinskom inače koristi rijetko i imenicom *sanctimonia*²⁴ koja je, osim kod njega, zabilježena jedino kod Tacita²⁵.

Jedna od manje učestalih riječi u klasično doba svakako je imenica *daemon* koja je u srednjem vijeku uobičajena, a preuzeta je od starogrčke riječi δαίμων. Preostale su tri riječi koje smo pronašli isključivo u rječniku srednjovjekovnog latiniteta²⁶ *excaecatio* (u njezinoj varijanti *excoecatio*), pridjev *impers* za koji u klasičnom latinskom postoji uobičajena varijanta *expers* te *munus coeleste*, gdje se *munus* koristi u značenju *beneficium*, misleći pritom na *beneficium divinum*. Srednjovjekovna je kršćanska tradicija i ovdje ostavila traga iako su najčešće korištene riječi one koje su se rabile i puno ranije u klasičnom latinitetu. Jasno je da su te riječi ovdje upotrijebljene u kontekstu koji im daje religiozni prizvuk.

¹⁹ Cic. Tusc. 3, 10; id. ib. 4, 10; id. ib. 4, 13, 29; id. ib. 3, 4; id. ib. 4, 37, 79

²⁰ Cic. Fin. 5, 12, 35; id. de Or. 2, 62, 252; id. Off. 3, 29, 105; id. Par. Or. 36, 127; id. Leg. 1, 10, 29; id. Div. 2, 67, 136

²¹ Cic. Off. 1, 30, 105; id. Off. 1, 28, 101; id. N. D. 2, 47, 122; Div. 1, 32; id. Off. 1, 29, 102; id. N. D. 2, 12, 34

²² Cic. Fin. 5, 21, 58; id. Ac. 1, 5, 20; id. Fin. 4, 7, 17; id. Tusc. 4, 1, 1; id. Fin. 4, 24, 66; id. Off. 3, 3, 14; id.

²³ Cic. Off. 1, 18, 61; id. Tusc. 1, 40, 96; id. Or. 36, 124

²⁴ Cic. Rab. Perd. 10, 30; id. Quint. 30, 93; id. ib. 17, 55

²⁵ Tac. A. 3, 69; id. ib. 2, 86; id. ib. 12, 6

²⁶ s.v. Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*

STIL

U ovome govoru autor na početku izlaže teškoće s kojima se suvremeni govornik susreće u svom izlaganju, a poziva se i na svoje pisanje kada govori o nedostaku uvježbanosti i talenta. Riječi kojima se služi gotovo su identične Ciceronovima. Kaže naime: *Quae duae res praeter ceteras maxime deterrent homines a dicendo...eae contra nos ambae faciunt hoc tempore...*/f. 141/, dok je kod Cicerona na jednom mjestu zabilježeno: *Quae res in civitate duae plurimum possunt, eae contra nos ambae faciunt hoc tempore...*²⁷. Slično je s glagolom *facessere* u rečenici: *...praestantissimis ingeniis tantum facessit negotii, quantum...* /f. 141v/ koji se u više navrata u pogrdom smislu pojavljuje i kod Cicerona.

Valja spomenuti još nekoliko primjera. Kada govori o prvim ljudima, koristi izraz: *omni ex parte perfectos* /f. 142/ što kod Cicerona postoji u inačici: *quod sit omni ex parte ... perfectum*²⁸ i to upravo s istim prijedlogom *ex*²⁹. Nadalje, spomenuti je autor pridjev *expletus* koristio u jednakom kontekstu kao i autor govora čija se rečenica: *... sibi parentem finxit omnibus laudibus cumulatam, omnibus partibus expletam, omnibus numeris absolutam* /f. 146v/ nedvojbeno po sličnosti može usporediti s Ciceronovom: *... quod undique perfectum expletumque sit omnibus suis numeris ac partibus*.³⁰

Spomenut ćemo još jedan slučaj. Rijetko je naime da se autor poigrava jezikom i njegovim prenesenim značenjem, no na jednome mjestu koristi frazu: *... nunquam ne transversum quidem unguem a Divina voluntate deflexerit...* /f. 144/, koja je u značenju "za dlaku" također posvjedočena kod Cicerona: *Urge igitur, nec transversum unguem, quod aiunt, a stilo...*³¹. Ipak, ta je rečenica u cjelini nespreno oblikovana jer svjedoči o ranije spomenutim ponavljanjima.

Rečenica: *Quo circa haec Virgo ita in semetipsam dominabatur, ita habebat motus animi in sua ditione, ac potestate, ut neminem ullo unquam tempore offenderit, nunquam ne transversum quidem unguem a Divina voluntate deflexerit, nullam unquam cogitationem ab honestate, et sanctitate admiserit alienam, omnes denique corporis, animique motus et gestus ita composuerat, ut nunquam iis cuiusquam oculos offenderit, nunquam appetitus rationem*

²⁷ Cic. Quint. 1, 1

²⁸ Cic. Lael. 21, 79

²⁹ U klasičnom latinskom naime postoji više pravilnih uporaba, poput *omni parte*, *omni a parte* te *omni ex parte*.

³⁰ Cic. N. D. 2, 13, 37

³¹ Cic. Fam. 7, 25, 2

praecucurrerit, nec ulla unquam repentina cogitatio rationis imperium praeverterit /f. 144/ na prvi bi se pogled mogla doimati elegantnom, da nema suvišnog ponavljanja *motus animi/animique motus* i da odmah nakon nje ne slijedi ponovljeni glagol *dominabatur*, popraćen sličnim nizom misli koji ni sadržajno ni stilski ne unosi nikakvu novinu: *Ipsa autem mens tamquam Regina in domicilio suo dominabatur, ipsa ius in omnem quasi familiam retinebat, ipsa tam singulos, tam universos motus, et corporis, et animi facultates in officio continebat...* /f. 144-f. 144v/

Ranije smo pišući o jeziku spomenuli i primjer rečenice gdje pokušaj ostvarenja sinonimije jasno dolazi do izražaja. No, riječ je ipak o iznimkama, a ponavljanja poput gore ilustriranog učestala su i ponekad pretjerana. Primjerice, budući da autor odmah na početku kaže: *...ut hodierna dies nos admonet de admirabili atque inaudito post homines natos Beatae Virginis conceptu...* /f. 141-f. 141v/, sasvim je suvišno ponavljanje koje slijedi ubrzo nakon toga: *...breviter ostendere conabor hoc, quod hodierna die celebramus...* /f. 141v/.

Navest ćemo još jedan primjer. Premda takvih primjera nema mnogo, iz rečenice: *...hinc denique demonum Tirannis in genus humanum, et inexpiabilis Numinis offensio, et cruciatus et inferorum suplicia sempiterna, ut omnes homines non tam ad vitam, quam ad mortem nascerentur, et eiusmodi mortem, ut nunquam natos esse optandum hominibus videretur* /f. 143/ očito je da se autor mogao umjesto ponovljenom imenicom *hominibus* poslužiti osobnom zamjenicom *eis*.

Možemo, dakle, zaključiti da je unatoč pojedinim iskoracima u stilu, kada autor teži tome da govor zvuči grandiozno, osnovno njegovo obilježje ipak podređenost funkcionalnosti i primarnoj namjeri da poruka dopre do ciljane publike.

GRAMATIKA

Promatrajući gramatičke osobitosti ovoga govora, možemo zaključiti da morfoloških odstupanja u tekstu nema, koristi i uvriježene skraćene glagolske oblike, poput *servassent*, *emanarunt*, *generarunt*.

Možemo primijetiti neke značajke koje su češće karakteristika kasnijeg latiniteta, primjerice korištenje korelativa *tum*, u rečenicama poput: *Et enim usque eo homines bonis omnibus erant, tum animi, tum corporis, accumulati*,... /f. 142/, umjesto klasičnijeg *et ... et*.

Zatim, često koristi pokaznu zamjenicu *ipse* umjesto *eius*, što je karakteristika srednjovjekovnog latiniteta, primjerice u rečenici: *Quamobrem ille rerum omnium Procreator summam huius Divinae Virginis pulcritudinem intuens cum ipsius amore*,... /f. 144v/.

Kada govori o oslobođenju od grijeha: *nisi, vero, plus valuit unius mulierculae improbitas ad totum genus humanum vitiis inficiendum, quam praepotentis Dei benignitas ad suam matrem communi contagione vindicandam* /f. 145v/, uz glagol *vindicare* izostavlja prijedlog *a*, što u klasičnom latinitetu nije slučaj. Također, autor na jednome mjestu kaže: *Quo circa efferatur in coelo laudibus Samuel ille*,... /f. 146v/ te namjesto uobičajenog akuzativa *in coelum* koristi ablativ.

Osim nekolicine takvih slučajeva, valja spomenuti i rečenicu: *Tamen ea me cogitatio sustentat ac recreat autem quod video me apud eos esse verba facturum, quibus et obediendi necessitas meae orationis infantia sit excusatura, et singularis, eximiaque in Beatissima Virgine pietas purissimum eius conceptum sine controversia probatum* /f. 141v/. Smisao te rečenice nejasan je ukoliko riječi *infantia* ne dodamo finalno-*m* (*infantiam*), no, s obzirom na sporadičnost takvih slučajeva u tekstu, možemo zaključiti da je riječ o slučajnoj omašci zbog nepažnje.

2. GOVOR

De purificatione Beatae Mariae Virginis oratio

SADRŽAJ

Formula obraćanja javnosti na samome početku u ovom je govoru slična kao i u prvom. Riječima: *Sed quoniam apud eos verba facio, quibus Virginis integritas adeo perspecta est, ut supervacaneum iudicem, eam in controversiam vocare...* /f. 148v/, autor želi naglasiti kako pred sobom ima zahvalnu i pobožnu publiku kojoj su sve vrline Blažene Djevice Marije dobro poznate pa se stoga može u potpunosti posvetiti veličanju istih. Ovaj govor spominje Svijećnicu, tj. Marijino očišćenje, jedan od glavnih i najstarijih, ranosrednjovjekovnih marijanskih blagdana. Službeno je potvrđen Dubrovačkim statutom iz 1272. godine te je za Dubrovčane imao posebno značenje³². Oko njega su postojali određeni prijevori jer su neki smatrali da je blagdan više posvećen Isusu³³, a drugi su važniju ulogu pripisivali Blaženoj Djevici Mariji³⁴. U Dubrovniku se taj blagdan povezuje s Isusovom pelenicom³⁵ kao jednom od najvažnijih relikvija dubrovačke katedrale (Lonza, 2009: 246-251). Ovaj govor, međutim, Isusa ne spominje, već je u potpunosti posvećen Bogorodici.

Ponovno se, kao i u prvom govoru, referira na svoje pisanje kada kaže: *...ut quod nos nostris viribus non valemus...* /f. 149/, no svoj zadatak smatra odviše važnim, čak i neophodnim, da bi taj nedostatak smatrao ozbiljnom preprekom. Zatim spominje zakon koji je "nečistim" ženama nakon poroda zabranjivao pojavljivanje na javnome mjestu, želeći pritom iznad svijju uzdignuti Mariju koja je jedina od začeca oslobođena od grijeha, ali se svojevrijedno pokorila zakonu koji za nju nije vrijedio i time postala oličenje blagosti, odmjerjenosti, skromnosti i poniznosti.

Govor je zanimljiv po tome što nam za razliku od prvoga pruža nekoliko poredbi koje tekst čine slikovitijim. Prva je poredba s kristalom koji obasjan suncem povećava svoj sjaj, baš kao što je Mariju, koja je po sebi savršena, čin rađanja još više oplemenio. Drugi put je uspoređuje s hramom jer se njegova čistost ne može prikriti kao ni njezina, a treći put s mjesecom koji je

³² Blagdan se slavio 2.2., uoči blagdana sv. Vlaha pa je slavljenje te svetkovine u službi proslave zaštitnika Grada.

³³ Drugi naziv je i Prikazanje Gospodinovo.

³⁴ Riječ je o događaju kada su 40. dan nakon poroda Marija i Josip s malim Isusom stupili u Hram kako bi ga kao prvorodjenca prikazali Bogu. Taj su dan svećenici u Hramu blagoslavljali roditelje koje su se do tog dana smatrale nečistima.

³⁵ Taj je kult od 14. do 18. stoljeća bio iznimno snažan.

najsajjniji među svim nebeskim tijelima kao što je ona najsajjnija među svim svecima i sveticama.

Ponovno se referira na Bibliju i uspoređuje je s ostalim ženama koje se po zaslugama i svetosti ne mogu mjeriti s njom, ali su ipak vrijedne spomena. Govori o Ani, Ruti, Esteri i Abigail, a nabraja i Bogorodičina ostala velika djela od kojih se nijedno ne može mjeriti s poniznošću i očišćenjem koje je prihvatila. Zanimljivo je da su sve nabrojene žene na neki način prefiguracije Bogorodice kao zaštitnice i posrednice milosti. Napominje se i to da se Abigail u književnosti i umjetnosti često pojavljuje usporedo s Esterom³⁶.

Na kraju, slično kao i prvi put, iskazuje divljenje i poštovanje prema Majci Božjoj čiji bi uzor svi trebali slijediti i pobožno ju štovati, a ujedno je zaziva i moli za pomoć i vječitu zaštitu.

³⁶ *Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, s.v. David (str. 221)

LEKSIK

Osnovne leksičke značajke ne odudaraju bitno od onih koje smo spomenuli analizirajući prvi govor, zato ih ovdje nećemo ponovno nabrajati, no za početak ćemo izdvojiti riječi koje se u tekstu pojavljuju na više mjesta. To su imenice poput *expiatio*, *laus*, *integritas*, *humilitas*, *virtus*, *Virgo*, *amplitudo*, *praeconium*, *excellencia*, *partus*, *macula*, *despicientia*, a svakako je najfrekventnija riječ u ovom govoru *demissio*, koja se često nalazi u sintagmi *demissio animi*. Jednaku svezu možemo pronaći i kod Cicerona³⁷, premda je sama riječ u klasičnom latinitetu jako rijetka. Slično je s imenicama *despicientia*, koja je također zabilježena samo kod spomenutog autora³⁸, i *expiatio* koja se kao izvedenica od uobičajenog i učestalog glagola *expiare* rijetko koristi u tom obliku, a osim kod Cicerona³⁹, posvjedočena je i kod Livija⁴⁰.

Od pridjeva najčešći su *integer*, *inauditus*, *immundus*, *singularis*, *splendidus*, *divinus*, *praeclarus*, *admirabilis*, *beatus*, a brojni su i superlativi koje autor koristi za isticanje Bogorodičinih vrlina, poput *integerrimus*, *sanctissimus*, *modestissimus*, *opulentissimus*, *clarissimus*, *beatissimus*, *pulcherrimus*, *maximus*, *ornatissimus*, *praeclarissimus*, *levissimus*. Niz rečenica poput: *...ornetur maxima laude Rutha illa sanctissima mulier, quae ad Bozi dormientis pedes se abiecit, summo laudis praeconio celebratur modestissima, eademque sanctissima, Hester Regina, ..., cum opulentissima quamvis esset, Davidis, servorumque pedes, ac sordes eluere velle professa est. Non sunt, non sunt profecto clarissimarum harum mulierum laudes cum sanctissimae Dei matris amplitudine, ac gloria comparandae... /f.151v-f.152/* jasno pokazuju do koje su mjere oni autoru važni.

Sinonimi su i ovdje, kao što je i očekivati, rijetki. Ovaj govor na ponekim mjestima, čak i više nego prvi, obiluje riječima ili izrazima koji se ponavljaju u susljednim rečenicama ili pak unutar istih rečenica. Ipak, ponovno ćemo pokazati primjer rečenice u kojoj se očituje autorova briga o jeziku gdje autor nastoji pronaći usporedne bliskoznačne izraze: *...tum praeclarissimam addidit operi faciem, summam videlicet animi demissionem, quae sola coeteris virtutibus latentibus, dum maxime occultatur eminet, dum tegitur patet, dum dissimulatur apparet /f. 151/.*

³⁷ Cic. Tusc. 3, 7, 14

³⁸ Cic. Tusc. 1, 40; id. Off. 1, 20; id. ib. 2, 11; id. Part. Or. 23, 81

³⁹ Cic. Leg. 1, 14, 40

⁴⁰ Liv. 9, 1, 4

Nakon najučestalijih valja spomenuti i riječi koje se iz ostatka teksta izdvajaju po svojoj jedinstvenosti. U njihovu pronalaženju ponovno smo se susreli s riječima za koje, osim već gore spomenutih, rječnik napominje da su česte kod Cicerona, iako sporadične kod drugih autora. To su riječi poput *concertatio*⁴¹, *contrectatio*⁴², a zanimljivo je da za pridjev *turpificatus* nema potvrde kod nijednog drugog autora, dok se jedini primjer koji se navodi, *foeditas turpificati animi*⁴³, u potpunosti podudara s izrazom kojim se poslužio i naš autor: ... *nec ulla in ea eminet turpificati animi foeditas*... /f. 150/. Klasičan, a k tome tipičan ciceronovski, svakako je pridjev *inauditus*⁴⁴ koji se nebrojeno puta koristi u sva četiri govora pa tako i u ovome.

Pronalazimo i takve riječi koje su posvjedočene kod Cicerona, ali se češće koriste kod kasnijih autora. Primjerice pridjev *illibatus*⁴⁵, koji je frekventniji u srebrnom razdoblju rimske književnosti, kojemu pripadaju i riječi *internus* i *inardesco* kojom su se ranije služili samo pjesnici. Još dvije takve riječi, u klasičom latinskom gotovo isključivo Ciceronove, svakako su imenica *communio*⁴⁶ i pridjev *abiectus*⁴⁷, potpuno uobičajeni kasnije u srednjovjekovnom latinitetu. Tome razdoblju pripada i imenica *crystallus* čiji se srednjovjekovni oblik *crystallum* češće koristi i u klasično doba, a u našem je tekstu zabilježen u prvoj varijanti po analogiji s grčkim κρύσταλλος.

⁴¹ Cic. Fin. 1, 8, 27; id. de Or. 1, 43, 194; Div. 1, 30, 62; id. Part. Or. 23, 81; id. de Or. 2, 16, 68; id. Sest. 36, 77

⁴² Cic. N. D. 1, 27, 77; id. Rep. 4, 4, 4

⁴³ Cic. Off. 3, 29, 105

⁴⁴ Cic. de Or. 1, 31, 137; id. Rep. 2, 12; id. Caecin. 13, 36; id. Vatin. 14, 33; id. Leg. 1, 1; id. Sest. 39, 85; id. Balb. 5, 13;

⁴⁵ Cic. Sest. 43, 93

⁴⁶ Cic. Leg. 1, 7, 23; id. Rosc. Am. 22, 63; id. Tusc. 5, 2, 5; id. Mil. 36, 100; id. Balb. 12, 29; id. Ac. 2, 14, 44; id. de Or. 1, 42, 189; id. ib. 3, 19, 72;

⁴⁷ Cic. de Or. 3, 56, 214; id. Att. 3, 2; id. Fin. 5, 20; id. Agr. 2, 34; id. Brut. 62, 222; id. Lael. 16

STIL

Kao i u prethodnom govoru, i ovdje se odmah na početku susrećemo s autorovom namjerom da govor započne u grandioznom stilu, međutim, taj je naum prilično neuspješan što zbog jedinstvene gramatičke pogreške (koju ćemo spomenuti kasnije), što zbog nedosljednosti prve rečenice u njezinom drugom dijelu koje otežavaju razumijevanje.

Na početku se ponovno pokušava dodvoriti slušateljima i zadobiti njihovu pažnju laskavim riječima. Iz već spomenute rečenice: *Sed quoniam apud eos verba facio, quibus Virginis integritas adeo perspecta est, ut supervacaneum iudicem, eam in controversiam vocare, omni nunc concertatione deposita in laudationem totus incumbam* /f. 148v/ i dijela teksta koji se nastavlja u sličnom tonu, očigledno je da se autor, služeći se retoričkim rječnikom, trudi dostići eleganciju prokušanih majstora retorike.

Tekst je u određenom smislu formulaičan jer se ponavlja sličan obrazac kao i u prvom, što je razvidno iz gore opisanog sadržaja, a nakon uvodnog, na središnji dio govora prelazi identičnim riječima kao i u prvom govoru: *...hac froetus nixusque spe breviter ostendere conabor...* /f. 149/. Središnji dio obiluje ponavljanjima, čak i kad autor istu misao ne ponavlja posve jednakim riječima, isti ili slični motivi neprestano se međusobno isprepleću u dugačkim rečenicama.

Radi ilustracije, navest ćemo jedan primjer: *Paruit legi legum conditoris mater, et quae nullam in partu maculam suscepit expiationem non recusavit. Quid hic aliud agnoscitis, Auditores, nisi modestiam virginis incredibilem, inauditam sui despicientiam, et animi demissionem singularem? Cum enim illa, quae prius fuit expiata, quam nata, legis praecepto de expiandis foeminis, non obstringeretur, tamen, qua erat animi demissione, sponte illi obstringi, demissique voluit, ut quae cunctis se demiserat, nihil nunc haberet reliquum, cui non se demisisse videretur* /f. 149-f. 149v/. Osim gramatičke nepravilnosti i više puta ponovljene imenice *demissio* s pripadajućim glagolom, druga je rečenica na neki način parafraza prve, a takvih je primjera nekoliko i nećemo ih sve ovdje nabrajati.

No, u ovome tekstu treba obratiti pažnju na poredbe koje smo već spomenuli. Ovdje ćemo prikazati samo jednu: *Quemadmodum enim crystallus, quae suapte natura splendeat, si solem ultro concipiat, et illius radiis inardescat, lumen accipit maius, non proprium amittit; sic Dei Parens, quae communis maculae expers per se ipsa splenduit.... sed tamen quam necessitas non coegit, ut aliarum foeminarum more, se ipsa expiaret;...* /f. 150-f. 150v/. Budući da se

ponavljaju tri puta, te su poredbe svakako zanimljive jer u tekst unose dašak živosti i razigranosti, a i zato što ih u takvoj vrsti diskursa ne bismo očekivali, pogotovo ako autorov stil sagledamo u cijelosti.

S obzirom na učestalost ponavljanja i povremene autorove napore kada je riječ o stilskom oblikovanju teksta, možemo zaključiti da ni ta ponavljanja nisu nenamjerna, odnosno da ih je autor svjestan jer želi naglasiti ono što smatra bitnim, ali unatoč tome ona na mnogim mjestima zvuče nespretno te su previše uočljiva. Međutim, tekst nije u potpunosti lišen elegancije, a već smo na nekoliko mjesta upozorili na slučajeve gdje je autor, više ili manje uspješno, pokušavao oponašati naslijeđene uzore. Povremeno se, dakako, umjesto ponavljanja radije odlučuje za sinonime, a takav smo primjer naveli govoreći o leksiku.

Također, ima rečenica koje su u cijelosti spretno oblikovane i ostavljaju željeni dojam na čitatelja, to jest slušatelja. Takva je rečenica: *Iniquum profecto iudico de ea re longam disputationem instituere, de qua nulla contentio est, et in certamen dignitatis vocare eam cui ab omnibus in omni virtutum genere primae sine controversia deferuntur* /f. 151-f. 151v/. Ponekad, naime, odabir riječi, fraza ili sintagmi evocira one kojima su se služili i klasični autori, pogotovo Ciceron.

Opet ćemo nabrojati samo nekoliko primjera. Kada kaže: *...maxima illa, atque admirabilia, quae in reliquo vitae cursu extiterunt* /f. 153v/, koristi sintagmu *vitae cursus* koja je u značenju "tijek" nekoliko puta posvjedočena kod Cicerona.⁴⁸ Slično je s izrazom *prae se ferre* u: *... illam animi demissionem, quam hodierna die hoc uno in facto prae se tulit illam excellentem mansuetudinem...* /f. 148v/ koju je, osim Cicerona⁴⁹, često koristio i Kvintilijan⁵⁰.

Budući da govor završava u pomalo patetičnom tonu, sukladno tome bira i odgovarajuće izraze kada kaže: *..., tum demum beatiores, cum hanc nos Patronam nacti summo pietatis studio, sic colemus, ut collectam gratiam, et benevolentiam eius ad extremum usque spiritum retineamus* /f. 154v/, koristeći se pritom sintagmom *ad extremum spiritum* koja je također bliska i Ciceronu.⁵¹

⁴⁸ Cic. Sest. 21, 47; id. Phil. 2, 19, 47; id. Off. 1, 4, 11; id. Cael. 17, 39

⁴⁹ Cic. N. D. 1, 5, 12; id. ib. 2, 18, 47; id. Att. 2, 23, 3

⁵⁰ Quint. 2, 13, 11; id. 12, 11, 21; id. 11, 1, 37; id. 11, 3, 148; id. 10, 1, 11

⁵¹ Cic. Tusc. 1, 40, 96; id. Sest. 37, 79; id. Sen. 9, 27

GRAMATIKA

Premda se autor služi pretežno klasičnim i ne osobito osebujnim gramatičkim konstrukcijama, valja izdvojiti nekoliko odstupanja, s obzirom na to da ih je u ovome govoru nešto više nego u prvom. Odmah na početku, kao što smo ranije najavili, javlja se neispravan glagolski oblik, u rečenici: *Si quemadmodum hodierna die ·N· de Virginis expiatione vobiscum loquor, sic mihi cum iis sermo esset, qui de illa impie sentiunt, magis profecto mihi laborandum esse[t] existimarem, quomodo Dei Parentem a turpitudinis rota vindicarem,...* /f. 148/. Budući da je riječ o atipičnoj pogrešci, pitanje je zašto se autor na tom mjestu zabunio te umjesto infinitiva zabilježio konjunktiv imperfekta, a pogreška je još uočljivija time što se nalazi odmah u prvoj rečenici koja bi trebala zvučati izrazito uvjerljivo. Međutim, zanimljivo je da ovdje uz glagol *vindicare* koristi prijedlog *a*, što u prethodnom govoru nije bio slučaj, na što smo i upozorili.

Jednako je tako ovdje dosljedniji u upotrebi padeža pa umjesto neispravnog *efferatur in coelo*, ovdje koristi akuzativ kad kaže: *Cum enim res omnes gestae, virtutesque huius illibatae matris dignae sunt, quae summis in Coelum laudibus efferantur,...* /f. 148v/.

Morfoloških odstupanja nema mnogo, ponovno koristi uvriježene glagolske oblike *contaminarit* i *volutarint*, međutim, treba skrenuti pozornost na uporabu glagolskih vremena u rečenici: *Delitescant sane, nec prodeant in hominum conspectum, quas vitiatus partus contaminarit: indignae sacrorum contrectatione indicentur, quae se voluptatum coeno volutarint, aedesque sacrae interdicantur iis, quae sibi flagitia non interdixerunt...* /f. 150/. Nakon dva puta upotrijebljenog konjunktiva, prelazi na indikativ perfekta u rečenici koja bi trebala slijediti isti obrazac, što se može opravdati samo nesvjesnom greškom gdje je pisar umjesto ispravnog oblika *interdixerint* zabunom napisao *interdixerunt*.

Spomenut ćemo još nekoliko mjesta gdje možemo govoriti o nedosljednosti u glagolskim vremenima. Kod poredbe s kristalom: *Quemadmodum enim crystallus, quae suapte natura splendeat, si solem ultro concipiat, et illius radiis inardescat, lumen accipit maius, non proprium amittit;...* /f. 150-f. 150v/, nakon tri uzastopna konjunktiva autor bez posebnog razloga prelazi na indikativ, dok u rečenici: *Quare sit clara illa Samuelis Parens Anna,...; ornetur maxima laude Rutha illa sanctissima mulier,...., summo laudis praeconio celebratur modestissima, eademque sanctissima, Hester Regina,...* /f. 151v/ nije jasno zašto na mjestu gdje bi trebao stajati konjunktiv *celebretur*, stoji indikativ.

Jednako tako u rečenici: *Fuit sane illud praeclarum, cum Dei Parens delecta ancillam se profiteri non dubitavit; illud admirabile, cum Elisabeth cognatam invi<si>sset illud omnium voce, ac litteris praedicandum, cum puerpera in stabulum locorum omnium abiectissimum divertit...* /f. 153v/ uz dva glagola u indikativu, treći bez posebnog razloga stavlja u konjunktiv pluskvamperfekta *invisisset*. Osim toga, taj je glagol morfološki dvojbjen jer umjesto ispravnog oblika kakav smo naveli, rabi nepostojeći oblik *invisset*.

Slično je s glagolom *demittere* u sljedećem primjeru: *Cum enim illa, quae prius fuit expiata, quam nata, legis praecepto de expiandis foeminis, non obstringeretur, tamen, qua erat animi demissione, sponte illi obstringi, demissique voluit...* /f. 149v/. Jasno je, naime, da je ovdje, po smislu i analogiji prema *obstringi*, trebao stajati infinitiv pasiva *demittique* jer u suprotnom rečenica nema smisla.

Sporna je i imenica *ebrietas*, u rečenici: *Quare sit clara illa Samuelis Parens Anna, quae ebrieta<ti>s falso insimulata tantam contumeliam demisso animo tulit...* /f. 151v/, koja se umjesto u genitivu nalazi u nominativu.

.

3. GOVOR

De sancto spiritu oratio

SADRŽAJ

U uvodnoj rečenici, slično kao i u prvom govoru, autor vrlo sažeto opisuje nepovoljne okolnosti za govornika koji je suočen sa zadatkom da govori o teško pojmljivim stvarima, a kamoli izrecivim. U rečenici: *Quam mallem hodierna die ·N· in tanta difficultate rerum dicendarum audire, quam audiri, et delapsi ignis vim imensam tacite experiri, quam eloqui palam* /f. 155/, koristeći metaforu *ignis delapsus*, najavljuje bit svoga izlaganja koje je ovoga puta u potpunosti posvećeno Duhu Svetome.

Govor je poseban po tome što za razliku od preostala tri ne spominje izravno marijanski blagdan, već onaj koji nam je u kršćanskoj tradiciji poznat pod nazivom *Duhovi*⁵². U Dubrovniku je proslava imala strogo liturgijski karakter, a bogoslužje se odvijalo u katedrali (Lonza, 2009: 355). Blagdan slavi događaj kada se Duh Sveti spustio na apostole u Jeruzalemu⁵³ te ih na taj način očistio od grijeha i prosvijetlio im umove te su tada progovorili jezicima svih naroda i postali njihovim duhovnim učiteljima. O svemu tome dosta opširno govori i autor koji poseban naglasak stavlja na duhovno pročišćenje, a zatim na prosvjetljenje i preobrazbu koji dolaze od Boga putem vatre čija je simbolika vrlo izražena u govoru i glavni je provodni motiv cijelog teksta. Pritom se na jednome mjestu referira na Vergilija kada kaže: *Illis omne per ignem excoquatur vitium, atque exudet inutilis humor*⁵⁴, što je, u svakom slučaju, rijetkost i atipičan primjer tako izravnog citiranja.

Također je važno primijetiti kako ovaj govor obiluje poredbama kako iz svakodnevnog života, tako i iz kršćanske tradicije i poganske mitologije, stalno ispreplećući te motive u svrhu potvrde glavne teze izlaganja. Ta je jedinstvena sinteza vrlo zanimljiva jer u relativno kratkom tekstu na jednome mjestu okuplja osobe poput Pitagore, Aristotela, Sokrata, Platona, Plutarha, Strabona, Terencija, Vergilija, Cicerona, Hanibala, Spartance, Ivana Zlatoustog, Ivana Krstitelja, proroka Danijela, svetog Petra te pojmove poput Olimpa i Gargara. Pritom

⁵² Na prvi pogled moglo bi se činiti da je riječ o pluralu, međutim, taj je naziv preuzet iz staroslavenskog genitiva jednine i odnosi se isključivo na Duha Svetoga.

⁵³ Blagdan se slavi 50 dana nakon Uskrsa.

⁵⁴ Verg. G. 1, 88. U izvornoj verziji kod Vergilija upotrijebljeni su indikativi glagola: *...illis omne per ignem excoquitur vitium atque exsudat inutilis umor,...*

nam autor pokazuje svoje temeljito poznavanje filozofije, retorike i preostale rimske i grčke književnosti i mitologije te starozavjetnih biblijskih motiva.

Opisuje i iscjeliteljsku moć ljubavi u koju su vjerovali i Spartanci prinoseći joj žrtvu prije svake bitke, a ovdje se ona odnosi na božansku ljubav koja je ispunila srca apostola te ih oplemenila tako da su na vidjelo izašla sva skrivena otajstva duha.

Zanimljivo je da govor završava epizodom iz rimske povijesti kada je Hanibal pobijedio neprijatelja stavivši zapaljene baklje na rogove od bika koji je u panici pohrlio prema rimskom taboru i čitavog ga zapalio. Baklje uspoređuje s plamenom ljubavi koji je Bog poslao nad čovječanstvo ne bi li ga očistio od grijeha. Autor zaziva taj spasonosni božanski plamen u nadi da će vječito gorjeti i u srcima svih vjernika.

LEKSIK

Analizirajući vokabular kojime se autor služi u ovome govoru, možemo ustvrditi da je riječ *ignis* zacijelo dominantnija od sviju i autoru najvažnija kao misao vodilja. Ona se pojavljuje iznimno mnogo puta, a učestale su i riječi u izravnoj ili neizravnoj vezi s njome, poput *spiritus, discipulus, caritas, animus* (ponovno u opreci prema *corpus*), *amor, lumen, sapientia, cor, mens, pectus* te *flamma* kao njezina rjeđa ali ipak prisutna inačica. Jednako tako u svezi sa spomenutom riječi često susrećemo glagole poput *illuminare, inflammare, purgare, illustrare, incendere, exurere, immutare, mundare*, dok u prva dva govora nije bilo tako uočljivih slučajeva kod te vrste riječi. S druge strane, opetovani pridjevi su rjeđi, na nekoliko mjesta pojavljuju se *coelestis, divinus, admirabilis* i *universus*, a reducirani su i superlativi pa tako osim *felicissimus, locupletissimus, iucundissimus, divinissimus* i *facillimus* i nema drugih primjera, dok je jedini zabilježen deminutiv *muliercula*, već spomenut i u prvom govoru.

Kao i do sada, istaknut ćemo one riječi koje su ili stilski obilježene ili se na neki drugi način izdvajaju među ostalima. Do sada smo imali prilike vidjeti da je autor bio još dosljedniji u nasljedovanju antičkih uzora pa mu je tako upravo Ciceron nekoliko puta, osim u rečeničnim konstrukcijama i izrazima, poslužio kao jedan od glavnih izvora i pri odabiru pojedinih riječi. U ovom govoru takvi su slučajevi rjeđi, a jedine su riječi koje spadaju u tu kategoriju pridjev *tenebricosus*⁵⁵ i glagoli *coagmentare*⁵⁶, kojim se najčešće služio dotični autor, te *subvereri*⁵⁷ za koji i ne postoji posvjedočeni primjer kod drugog autora.

S druge strane, do sada se nismo susreli s riječima za koje rječnik napominje da su u klasičnom latinskom rijetke, a da ih kod Cicerona uopće ne nalazimo. Takva je imenica *illapsus* te glagoli *sordere, abrodere, evolutare, frigescere* i *incalescere* koji je najzastupljeniji među pjesnicima, dok za glagol *durare*, koji je inače uobičajen, kod njega također nema potvrde.

Posebna su kategorija riječi koje se u klasično doba koriste, ali rijetko, poput *deambulare*. Međutim, ima čak nekoliko takvih koje nisu zabilježene prije srebrnog razdoblja rimske književnosti. Takve su riječi *impatientia* i *incredulus*, a većina njih koristila se i kasnije u srednjem vijeku, primjerice glagol *humectare* kojim su se u zlatnom razdoblju služili samo

⁵⁵ Cic. Ac. 2, 23, 73; id. Pis. 8, 18; id. Prov. Cons. 4, 8; id. Vatin. 5, 11

⁵⁶ Cic. Sen. 20, 72; id. Tusc. 1, 29, 71; id. Fin. 3, 22, 7

⁵⁷ Cic. Fam. 4, 10, 1

pjesnici, imenica *recrementum* i pridjev *oculatus* koji se pojavljuje i u arhaisko doba. U srednjem se vijeku koristila i imenica *horreum* koju susrećemo i u zlatno doba.

U ovome su govoru nešto frekventnije riječi kasnijeg nastanka, odnosno one kojima su se služili tek kršćanski pisci, što nas s obzirom na tematiku nimalo ne iznenađuje, ali je ipak zanimljivo da su do sada takve riječi bile nešto rjeđe. U toj ćemo kategoriji spomenuti pridjeve *incomprehensus*, *ignitus* i *increatus* te glagole *exardere*, *mundare*, u smislu duhovnog pročišćenja, *exterminare*, u smislu uništenja, i *baptizare*, koji se koristio i u srednjem vijeku baš kao i imenica *dilectio*.

STIL

Ovaj govor, kao i prethodna dva, autor započinje u veličanstvenom, već prokušanom stilu, u nastavku unoseći i poneke stilske novine koje ćemo pokušati predočiti. Spomenuli smo već na koji se način obraća publici na početku, najavljujući zatim glavnu metaforu koju potkrepljuje usporedbom iz antičke poganske mitologije, rabeći pritom slikovit rječnik blizak pjesnicima, u rečenici: *Quia tamen dicendum mihi est, faciam, ut Pitagoras, qui Herculis magnitudinem ex vestigiis ab ipso in Oliimpico pulvere impressis deprehendit* /f. 155/.

Općenito možemo reći da je ovaj govor u odnosu na prethodne izniman po svojoj dinamici zahvaljujući nagloj izmjeni motiva i refereci koji tekst čine manje suhoparnim, a i metaforika mu je bogatija. Usporedbe koje niže u tekstu često ne eksplicira s mnogo riječi pa tako imamo dojam da one potječu iz svijeta koji je i njemu i publici dobro poznat. Na tri mjesta, gdje spominje Hanibala, Terencija i vrlo vjerojatno Platona, opisuje ih riječima *ingeniosissimus dux, comicus ille Poenus* i *philosophus*, a i Cicerona kolokvijalno naziva samo imenom *Tullius*. Kroz poredbe predočen je glavni motiv vatre kao simbol Duha Svetoga i ima ih vrlo mnogo pa ih nećemo sve nabrajati.

Gore smo već spomenuli mitološku poredbu s Herkulom, a radi ilustracije, spomenut ćemo jednu književnu, u rečenici: *Ut non imerito dixerit comicus ille Poenus Ex amore homines imutari* /f. 157v/, biblijsku kada kaže: *Utinam Auditores fluvius iste igneus, quem olim ex Dei facie egredientem vidit Daniel, et nos hodierna die in discipulorum coenaculum irumpentem videmus...* /f. 158/ te poredbu iz svakodnevnog života: *Credo vos alias expertos Auditores quaecumque citrei mali succo in papiro conscribuntur, nec legi posse, nec inteligi, ad ignem, vero, applicata, omnia legi perfectissime* /f. 160v/.

Govoreći o leksiku, rekli smo da je on bogatiji i da su ponavljanja nešto rjeđa, no ima ih i ovdje pa se tako ponegdje nalaze riječi, sintagme i dijelovi rečenica koje je autor mogao i spretnije oblikovati. Primjerice, ideju koju je najavio u uvodnom dijelu, kasnije opet ponavlja u rečenici: *Divinus igitur hic spiritus discipulorum non solum purgavit animos verum et mentes illuminavit* /158v/. Međutim, treba imati na umu da su ta ponavljanja mnogo rjeđa i često popraćena nizom originalnih motiva i slika te da ih je autor svjesniji jer i sam koristi izraze poput *ut supra diximus, diximus tertio loco*, što do sada nije bio slučaj i pokazatelj je puno jasnije oblikovane strukture govora.

Ono što svakako odlikuje ovaj govor jasno je izražena struktura s uvodom, središnjim dijelom i zaključkom. Autor u uvodu uspostavlja spomenutu metaforu, najavljuje glavnu temu govora i zatim spominje tri osnovna predmeta svog izlaganja koje će razvijati u središnjem dijelu. Na njega prelazi riječima: *Quae ut planius intelligentur singulatim, si placet tractemus* /f. 156/ čime jasno daje do znanja da vodi računa i o kompoziciji.

Središnji se dio sastoji od tri dijela, a u svakome od njih podrobnije opisuje jedno od triju glavnih svojstava božanske vatre koja se spustila na apostole. U prvom dijelu govori o pročišćenju (*purgare*), u drugome o prosvjetljenju (*illuminare*), a u trećemu o preobrazbi (*immutatare*). Svaki je dio potkrijepljen referencama, a kompozicija je izraženija time što nakon svake zaokružene cjeline najavljuje prijelaz na novu temu. Prvi puta kaže: *Cogor studio brevitatis Auditores primo orationis membro quasi decurtato properare ad secundum, mox etiam dilapsurus ad tertium* /f. 158v/, a drugi puta: *Verum lumini ex brevi hac oratione dedimus multa, quod superest incendio, quod postremum erat tribuamus* /f. 160v/.

Zaključak je kratak i kod njega nema tako jasnog prijelaza, već se ideja o preobrazbi stapa s glavnom idejom govora s kojom smo se susreli i na početku. Autor zaziva božanski plamen u nadi da će srca vjernika ispuniti ljubavlju baš kao što je ispunio i srca apostola.

GRAMATIKA

Rečenice kojima se autor služi u ovome su govoru većinom dosta kratke, konstrukcije su jednostavne, a od glagolskih vremena prevladavaju prezent i perfekt. Međutim, unatoč se tome čini da se autor povremeno izgubio u tekstu ili izostavio poneki gramatički oblik koji bi rečenicu povezao u smislenu cjelinu. U ovome govoru ima čak nekoliko mjesta gdje smo primorani smisao pogoditi iz konteksta.

Ilustracije radi, izdvojit ćemo jedan takav primjer. Kada govori o božanskoj vatri, kaže:

Utinam Auditores fluvius iste igneus, quem olim ex Dei facie egredientem vidit Daniel, et nos hodierna die in discipulorum coenaculum irumpentem videmus, nostra etiam pectora usque adeo pervadat, ut abstergat, ut abluat, ut refrigeret instar enim trium adolescentium in mediis ignibus dulciter refrigeraremur Deo caneremus iucundissime /f. 158-f. 158v/. Očito je, naime, da se u drugom dijelu izgubila izravna veza između subjekta i preostalog dijela rečenice.

Osim gramatički nespretno oblikovanih i nepotpunih rečenica, nalazimo i takve gdje je došlo do zbrke u glagolskim vremenima. U rečenicama: *Gratiae divinae igni agenda sunt immortales per quem vitium omne quod efficere ubertati potuisset, aut abrosum esse, aut absumptum. Per quem publicani facti sunt Evangelistae, periuri veraces, increduli credentes* /f. 157/ nije jasno zbog kojeg se razloga autor odlučio za oblik *abrosum esse*, pogotovo jer u nastavku druga rečenica koja uvodi isti oblik *per quem*, u nastavku koristi perfekt pasivni *facti sunt*. Osim toga, u rečenici je sporan i oblik pridjeva *divinae* koji se vjerojatno odnosi na riječ *igni* pa bi stoga trebalo pisati *divino igni*.

Glagolska vremena upitna su i u sljedećem primjeru: *Nec dici facile potest quantum eos imutavit incendium, quam foecundos effecerit, quam fructuosos, quam ad oplenda coeli horea non inutiles* /f. 157/, gdje bi, s obzirom na to da je riječ o zavisnoj rečenici, kako slijedi i u nastavku, umjesto indikativa trebao stajati konjunktiv perfekta *imutaverit*.

Kod rečenice: *Postea vero quam divino igne eius pectus incaluit, in medium prosilit concionem, adnorat magistrum fatetur etiam non percontatus, quem antea percondatus negaverat* /f. 161/, također možemo govoriti o konfuziji i nedosljednosti kada su glagolska vremena u pitanju, a očito je da se radi i o kolebanju između suglasnika *t* i *d* u riječi *percondatus* koju smo u prijepisu transkribirali kao *percontatus*, kao što ćemo kasnije imati prilike vidjeti.

Osim spomenutih primjera, navest ćemo i rečenicu: *Idem enim qui igni dedit ut comburat, clare potest, ut et abluat* /f. 157v/ kojoj, premda je smisao jasan, nedvojbeno nedostaje elegancije.

Za kraj ćemo izdvojiti još tri različita tipa manjih gramatičkih pogrešaka koje zasigurno nisu jedine, ali ih nećemo sve ovdje nabrajati. U rečenici: *...et quasi contextos in divinum hunc ignem proiectos sordibus omnibus fuisse mundatos* /f. 158/, čini se da je autor u sintagmi *sordibus omnibus mundatos* izostavio prepoziciju *a* koja se obično rabi uz glagol *mundare*, kako pokazuju i primjeri iz rječnika.

Nadalje, kada kaže: *Deus nimirum imisit ignem in ossibus eorum, et erudit eos*,... /f. 160/, umjesto akuzativom autor se služi ablativom *ossibus*.

Zadnji primjer koji upada u oči, svakako je: *Apostoli sane, ut nos non latet non in eruditis veteris Academiae spatiis extiterant*,... /f. 159v/ gdje je uporaba akuzativa *nos non latet* u klasično zlatno doba tipična za pjesnike, dok se u prozi pojavljuje tek od srebrnog razdoblja rimske književnosti.

4. GOVOR

De Virginis absumptae gloria oratio

SADRŽAJ

U ovome govoru autor odmah na početku najavljuje glavnu temu Marijina uznesenja, pružajući usporedbu iz svakodnevnog života gdje roditelji nasljeđuju djecu baš kao što je i Marija naslijedila Isusa na nebu gdje uživa vječnu slavu. Ta je slava, odnosno *gloria*, glavni motiv govora u kojemu autor neprestano ističe koliko je ona velika i sjajna jer se Bogorodica po svim svojim vrlinama toliko uzdigla iznad sviju da joj pripada najviše mjesto na nebu pored samoga Boga i Sina Božjega.

Riječ je, dakle, o blagdanu Uznesenja Blažene Djevice Marije, odnosno Velikoj Gospi, jednome od glavnih i najranijih srednjovjekovnih blagdana koji se na prostoru Dubrovačke Republike slavi od davnina, iako ga je papa Pio XII. dogmom proglasio tek 1950. godine⁵⁸. Blagdan, po kojemu je nazvana i dubrovačka katedrala, osim same Marijine smrti, slavi događaj kada je ona dušom i tijelom uznesena na nebo.

Kao i do sada, i ovdje se referira na vlastiti zadatak kada kaže: *Tam et si quis nam est tam excellentis ingenii, quis tanta praeditus eloquentia, qui de Virginis gloria dicere se posse confidat* /f. 163v/, želeći podsjetiti na to koliko je ta slava teško pojmljiva čak i vjernicima kojima je Bog također odredio vječitu, premda neusporedivo manju slavu. Imajući na umu mističnu i nedokučivu prirodu te slave, autor se odlučuje da će se u svome izlaganju usredotočiti isključivo na nepobitne činjenice. Više puta ponavlja da je veličina njezine slave neusporediva sa svim ostalim slavama stavljenima na jednu gomilu te da njezino i najmanje dobro djelo više vrijedi od svih ostalih velikih djela. Tu misao ponovno potkrepljuje poredbama među kojima u ovome govoru prevladavaju one iz svakodnevnog života, ima i nekoliko njih iz kršćanske mitologije, dok je iz antičke samo jedna. Spominje sv. Ivana, Salamona, sv. Lovru i Pandoru.

Djevici Mariji obraća se i izravno, a naziva je i Kovčegom Saveza (*arca foederis*)⁵⁹ koji predstavlja njezin simbol jer je u svome tijelu nosila začetog Krista, utjelovljenu Božju Riječ. Uspoređuje je i sa Salamonovom majkom Betsabejom koju je sin primio s desne strane na

⁵⁸ Blagdan se obilježava 15.8. i navodno je najstariji marijanski blagdan.

⁵⁹ Kovčeg Saveza starozavjetna je svetinja i on je simbol Božjeg saveza s Izraelcima. To je drvena škrinja, okovana zlatom, u kojoj su između ostalog pohranjene dvije ploče Mojsijevih Zakona.

prijestolju. Taj je čin prefiguracija krunjenja Bogorodice čija je nebeska slava nakon uznesenja izražena simboličnim činom krunidbe, a i sam je na jednome mjestu naziva *mundi Regina*.

Na kraju autor nabraja i tri crkvena oca, Bernardina Sijenskog, Anzelma Canterburyjskog i Ivana Damaščanskog, ne bi li predočio i njihovo poimanje slave, a time smatra da je rekao dovoljno o tom delikatnom predmetu o kojemu se više ne bi usudio govoriti. Na samome nam kraju autor daje pouzdanu potvrdu da je taj govor ujedno i posljednji, kada kaže: *Te postrema hac oratione mea compello Mater Beatissima...* /f. 170v/. Završava ga preklinjanjem Majke Božje da vjernicima iskaže milost te da ih uzdigne na nebo gdje će i oni moći uživati vječitu slavu.

LEKSIK

U ovome smo govoru također suočeni s brojnim ponavljanjima i riječima koje su tim manje originalne što smo na većinu njih već navikli iz prethodnih govora pa bi se moglo reći da autor rabi zadani, već prokušan i time pomalo ograničen fundus riječi. Pritom se jedna ponovno nedvojbeno ističe po svojoj učestalosti, a to je riječ *gloria* koja po svojoj zastupljenosti, slično kao i ranije spomenuti *ignis*, kao provodni motiv teksta dominira nad svim ostalima.

Ostale riječi koje bismo mogli izdvojiti imenice su *coelum*, *regnum*, *Virgo*, *mater* (često u svezi s *filius*), *Deus*, *angelus*, *caritas*, *chorus*, *gratia*, *superi* i *beatitas* koju je u klasičnom latinitetu prvi i jedini put upotrijebio Ciceron⁶⁰, dok je kod kasnijih autora i u srednjem vijeku uobičajena. Više puta su upotrijebljeni i sinonimi poput *solium*, *sedes* i *tronus*. Pridjevi u pozitivu u tekstu nisu česti, a na nekoliko se mjesta ponavlja *coelestis*, *beatus*, *gratus* i *singuli*. S druge strane, superlativi su ovdje itekako prisutni pa neke od njih poput *excelssissimus*, *nobilissimus*, *sanctissimus*, *beatissimus*, *eruditissimus* susrećemo i više puta, a pojavljuju se i *augustissimus*, *peritissimus*, *minutissimus*, *locupletissimus*, *simillimus*, kao i prilozni *verissime*, *constantissime*, *longissime* etc.

Što se tiče ostatka vokabulara, načelno možemo primijetiti da su riječi, tipične za klasični latinitet ili pojedine autore iz tog razdoblja, rjeđe, odnosno da ih osim u gore spomenutom slučaju gotovo i nema. S druge strane, ovaj govor u većoj mjeri nego prethodna tri obuhvaća i neke riječi novijeg podrijetla te one koje su rabili isključivo kršćanski pisci u kasnoj antici i srednjem vijeku.

Spomenimo za početak one riječi koje su se rabile u klasičnom latinitetu, premda rijetko i češće kod pjesnika. Takve su riječi pridjev *consonus* i glagol *incalescere* o kojemu je već bilo riječi.⁶¹ Sporadični su i slučajevi poput pridjeva *sepulcralis*, kojim se u klasično doba služio samo Ovidije⁶², imenica *lintheamen* i *propheta* zabilježenih isključivo kod Apuleja⁶³ te imenice *craticula*, posvjedočene kod Petronija⁶⁴, koje sve pripadaju osobito kršćanskom latinitetu.

⁶⁰ Cic. N. D. 1, 34, 95 Cic.

⁶¹ Vidi 3. govor gdje smo napomenuli da glagol nije zabilježen kod Cicerona.

⁶² Ov. H. 2, 120; id. M. 8, 480

⁶³ *Lintheamen*: App. M. 11, p.261, 35; *propheta*: App. M. 2, p. 127, 3

⁶⁴ Petr. 31, 11; 70, 7

Autor, kao i do sada, i ovdje koristi poneke riječi koje nisu ušle u primjenu prije srebrnog razdoblja rimske književnosti. Spomenut ćemo imenicu *thronus* i *opificium* te glagole *fasciare* i *supergradi*, a te su se riječi koristile i kasnije u kršćanskim tekstovima.

Nabrojat ćemo i one riječi koje su u antičko doba rabili isključivo kršćanski pisci, a u uporabi su se zadržale i kasnije. To su imenice poput *angelus*, *celsitudo*, *confessor*, *martyr*, *arca* u svezi *arca foederis*, *abyssus*, *hierarchia*, pridjev *deipara* te glagoli *propinare*, u smislu "napojiti", i *compati*. Kasnijeg su nastanka imenica *primates* i *cherub* te pridjev *hypostaticus* (u sintagmi *hypostatice Deo*), a susreli smo se i s dvije riječi novijeg podrijetla koje pripadaju novolatinskoj književnosti. To su imenice *subregnum* i *astronomus* koja je izvorno grčkoga podrijetla, a ranije se umjesto nje koristila njezina inačica *astrologus*, uobičajena u klasičnom latinitetu.

STIL

Ni četvrti se govor po uvodnim riječima uvelike ne razlikuje od ostalih. Autor želi publici približiti predmet svog izlaganja slikovitim rječnikom referirajući se pritom na Euripida⁶⁵: *nunc tamen ita res inversae sunt, ita (ut Euripidis verbis utar) sursum sacrorum fluminum fontes fluunt, ut non filio mater, sed matri filius tradiderit haereditatem* /f. 163/, ne bi li ton svog govora učinio još ozbiljnijim. Već smo spomenuli da želi naglasiti i to kako je suočen s vrlo delikatnim zadatkom pred kojim bi ustuknuli i najveći govornici, a time se na neki način ograđuje jer je predmet govora, kako i sam kaže, teško pojmljiv i neuhvatljiv.

Mogli bismo reći da je sadržajno govor satkan od jednog te istog motiva koji autor neprestano iznova ponavlja. To ide toliko daleko da nakon retoričkog pitanja: *Iam, vero quid vos existimatis Auditores? ad quem locum putatis evectam hodierna die Virginem* /f. 165-f. 165v/ i obećanja da neće dalje odugovlačiti, nego prijeći na stvar, autor ponovno prelazi na istu misao koju je najavio na početku i razvijao u uvodnom dijelu. Riječ je, naime, o tvrdnji kako je Djevica Marija zahvaljujući vlastitim zaslugama zaslužila najviše mjesto na nebu pored Boga.

Taj je motiv toliko dominantan da su ponavljanja u tekstu neizbježna, ali i suvišna. Primjerice, na jednome mjestu kaže: *eo evolavit, ut quicquid supra se vidit, aut Deus sit, aut cum Deo hypostatice coniunctum* /f. 165v/, a zatim nakon par redaka to ponavlja riječima: *O tronium Virginis excelsissimum, qui supra unum tantumodo Deum, infra innumerabiles aspicit Angelos, hominesque* /f. 166/.

Osim toga, rečenice su ponekad i unutar sebe nespretno oblikovane. Rečenica koja se ubrzo nadovezuje na dvije gore spomenute: *Auditores eo enim modo par erat Matrem a filio excipi in coelo, quo ipsa filium exceperat in terris, exceperat autem nobilissimo augustissimoque totius terrae loco, aequum igitur erat, et rationi maxime consonum, ut eadem loco totius Coeli post Dei solium excelsissimo, nobilissimoque exciperetur* /f. 166v/, jasno pokazuje koliko bi suviših ponavljanja, osim samoga glagola *excipere*, trebalo zamijeniti sinonimima, a ne bi bilo na odmet izbaciti odnosno stilski preoblikovati one dijelove koji su sadržajno publici već dobro poznati.

Ponavljanja poput gore navedenog u ovome su govoru dosta česta, ali zaustavit ćemo se na primjerima koji su nam poslužili kao ilustracija. Nakon trećeg govora gdje su ona zaista bila

⁶⁵ Eur. Med. 410

reducirana, može nas iznenaditi koliko su ovdje učestala. Budući da ovaj govor zasigurno ne prethodi prošlome, kao što smo spomenli maloprije, mogli bismo možda pretpostaviti da je prošli govor autor prethodno mnogo pomnije pripremio.

Međutim, ponavljanja nisu jedino na što treba obratiti pažnju. Rekli smo da je struktura prethodnog govora čvrsta, dok je ovdje prilično labava. Autor se, međutim, nekoliko puta osvrće na svoje izlaganje pa nakon uvodnog dijela kaže: *Dico autem Deiparae gloriam, si filii gloriam excipias coelestium omnium longe esse maximam* /f. 164/. Možemo govoriti i o kratkim stankama unutar središnjeg dijela kada se autor obraća publici: *Non vos diutius expectatione suspendam: dicam paucis liquidisque* /f. 165v/, *Dicam amplius etiam si alicui vestrum inauditum videbitur* /f. 169/ ili kada govor završava riječima: *Quid ad haec addi potest Auditores? Etiam vos quid ultra a me exposcere? eo enim perveni, quo progredi ulterius nec possum, nec prae rei difficultate auderem si possem* /f. 170v/.

Dakle, načelno možemo reći da autor nakon uvodnog dijela prelazi na središnji, međutim taj prijelaz nije toliko jasan, niti je u tom oblikovanju dosljedan jer s jedne poredbe naglo prelazi na drugu, ponavljajući pritom već rečeno i vraćajući se neprestano istim ili sličnim motivima.

Ipak, govor nije u potpunosti lišen svojih vrlina. Autor, naime, i ovdje niže brojne poredbe koje služe kao retorički ukras i pokazuju njegovo temeljito poznavanje kršćanske tradicije, čak i ako sve nisu najspretnije oblikovane. Očigledno je i to da se oko ponekih dijelova govora posebno trudi, primjerice kada koristi slikoviti rječnik koji može zvučati i patetično. Izrazi poput *animus doloris gladio transverberatus* /f. 167/ i *dolorum oceanum pati* /f. 169/ ili zaredani sinonimi u rečenici: *o Mariam mundi miraculum, o prodigium, o portentum* /f. 165v/, svjedoče i o rijetkim stilskim iskoracima.

GRAMATIKA

I u ovome govoru ima nekoliko gramatičkih osobitosti koje valja uočiti. Na početku, u rečenici: *Quemadmodum autem cum Rex aliquis, aut Regina in subregnum curru invehtus ingreditus eius observantissimi de novo sibi dominatu gratulantur; ita cum mundi Regina hodierna die filii humeris veluti curru inixa in coeli regum se infert ...* /f. 163v/, umjesto dva participa u prvom dijelu rečenice, od kojih je prvi vjerojatno *invehtus*, puno bi logičnije bilo da je drugi zamijenjen običnim prezentom *ingreditur*. Nije jasno kako je došlo do ove zabune, pogotovo jer je u nastavku rečenice upotrijebljen ispravan prezent *se infert*. Mogli bismo pretpostaviti da je riječ ipak o pisarskoj omašci.

Istaknut ćemo i neke morfološke osobitosti. Osim skraćenih oblika glagola s kojima smo se susreli u svakom govoru, poput *superarint*, imamo i dva slučaja u kojima je došlo do zabune u padežima. Tako bi u rečenici: *Nam si quam gloriam Deus se diligentibus preparavit tanta<m> dicit esse Paulus, nullus, ut eam, aut oculis, auribusque, aut animo, cogitationeque comprehenderit* /f. 163v/ umjesto nominativa *tanta*, s obzirom da je riječ o akuzativu s infinitivom, trebao stajati akuzativ *tantam*. Slično je s rečenicom: *Videmini re<m> nutu capitum abnuere, Auditores et incredibile iudicare, quod dixi* /f. 169v/ gdje je umjesto izravnog objekta *rem* zabunom upotrijebljen ablativ.

Susreli smo se već i s nepostojećim glagolskim oblicima. Tako i ovdje na jednome mjestu autor kaže: *Iam, vero quid vos existimatis Auditores? ad quem locum putatis evehectam hodierna die Virginem* /f. 165.-f. 165v/, misleći pritom, vjerojatno, na particip *evectam*.

Kada je slaganje vremena u pitanju, nema puno odstupanja, međutim, kada kaže: *Eo coelsitudinis ascendit, ut puram omnem supergressa sit creaturam: eo evolavit, ut quicquid supra se vidit, aut Deus sit, aut cum Deo hypostatice coniunctum* /f. 165v/, nakon konjunktiva perfekta *supergressa sit*, autor drugi put bez nekog posebnog razloga koristi konjunktiv prezenta *sit*, premda bi rečenica trebala slijediti isti obrazac.

GRAFIJA

Grafijske osobitosti ovog rukopisa odlučili smo objediniti na jednome mjestu, s obzirom na to da su one više-manje ujednačene i vrijede za sva četiri govora.

U rukopisu možemo uočiti dosta nedosljednosti u pisanju pojedinih glasova i riječi, korištenju interpunkcijskih znakova te velikog i malog slova. Njih smo, kao i interpunkciju, pokušali osuvremeniti prema pravopisnoj normi, a preostale smo riječi transkribirali onako kako je pisar zabilježio, uklonivši abrevijature i unijevši izmjene na ponekim mjestima gdje je očito došlo do zabune u prijepisu ili ondje gdje je zabilježena riječ neispravna ili besmislena. Promjene u tekstu, izuzev interpunkcije te velikog i malog slova, zabilježili smo u kritičkom aparatu. I longa transkribirali smo kao i. Također moramo primijetiti da nekolicinu zapisanih riječi nismo uspjeli rekonstruirati pa su ta kritična mjesta u tekstu posebno označena.

Što se tiče pojedinih abrevijatura koje se ponavljaju, nećemo ih sve posebno ovdje nabrajati. Svakako ćemo spomenuti veliko slovo A, zapisano kao ·A· koje se ponavlja na više mjesta i koje smo na kraju prema smislu protumačili kao vokativ od *auditores* te dodali zareze koji su izostali. Osim njega, isključivo na samom početku svakog govora, pojavljuje se veliko slovo N, zapisano kao ·N· koje smo ostavili u izvornom skraćenom obliku, s obzirom na to da nismo posve sigurni u njegovo značenje. Moguće je da je ono označavalo svetkovinu o kojoj je riječ u govoru, premda se ne zna što je točno takva oznaka značila autoru.

Od ostalih, uobičajenih kratica sličnog tipa, pisar se često služi kraticom ·n· (*enim*), a koristi i kratice V· (*Virgo*), B· (*Beata*). Pisar vrlo često izostavlja suglasnike *m* i *n* te se na kraju ili unutar pojedinih riječi služi kraticama poput ū (*cum*), ē (*parentes*), ī (*hinc*) i ā (*Tirannis*). Preostale abrevijature, od kojih se većina pojavljuje na više mjesta u rukopisu, priložit ćemo posebno ovom radu na samome kraju.

Valja spomenuti i to da su geminate često izostavljene i to u slučaju podvojenih suglasnika *f*, *l*, *p*, *r*, *m* i *n* pa se u rukopisu pojavljuju riječi poput *dificultas*, *inteligatur*, *suplicia*, *integerima*, *imensam*, *inumerabilia* itd. Međutim, kako pisar nije dosljedan u svome pisanju, to nije pravilo pa se, osim i u slučaju gore spomenutih riječi na nekim drugim mjestima, geminate redovito pojavljuju i drugdje.

Neujednačenost se očituje i korištenju suglasnika *c* i *t* pa se pojavljuju i riječi poput *negocii*, *pacientia* i druge. Također, umjesto sklopa suglasnika *ch* autor katkada bilježi samo *c*, što se

najbolje očituje u riječi *pulchritudo* koja se jednako često koristi i u svojoj drugoj varijanti *pulcritudo*.

Možda o najvećoj nedosljednosti možemo govoriti kada je u pitanju bilježenje diftonga. Umjesto diftonga *ae* pisar je često pisao repato *e* (*ę*), no jednako su tako česti slučajevi gdje diftong ostaje u svome izvornom obliku. Nismo uočili nikakav obrazac prema kojemu bi na pojedinim mjestima pisao *ę*, a drugdje *ae*, štoviše, čak su i iste riječi u istom obliku zapisane na različite načine. To ide toliko daleko da se na jednome mjestu u tekstu čak triput pojavljuje riječ *praeter* koja je svaki put zapisana na drugačiji način, dakle kao *praeter*, *pręter* i *preter*. Monoftongizacija u rukopisu inače nije učestala, no osim navedenog primjera, spomenut ćemo i imenicu *Lacedemonibus*.

S druge strane, imamo čak nekoliko primjera gdje su umjesto monoftonga *e* zabilježeni diftonzi *oe* ili *ae*, primjerice *foemina*, *poenitus*, *froetus*, *foelicissimam*, *caeteris*, *haereditas*.

Pojavljuju se i primjeri gdje se diftong *oe* nalazi ondje gdje bi u klasičnom latinskom bio uobičajeniji diftong *ae*, što se ponajviše očituje u iznimno često korištenoj imenici *coelum* i pridjevu *coelestis* koji su svaki put i bez iznimke zapisani u tom obliku.

Od preostalih grafijskih značajki spomenut ćemo i pisanje vokala *i* umjesto *y*, poput *martir* i *misterium*, dok se u obratnom slučaju susrećemo i s oblikom *syderibus*. Događa se i da pisar izostavlja suglasnik *h*, primjerice kod glagola *exalabat* i imenice *tronus*.

Preostaje nam još izdvojiti riječi koje smo izmijenili prilikom transkribiranja jer je na ponekim mjestima u prijepisu očito došlo do zabune. Kod dvije je riječi izostalo jedno slovo pa smo *aplum* transkribirali kao *amplum* /f. 145/, a *copora* kao *corpora* /f. 156/.

Druga su kategorija riječi kod kojih smo, radi smisla, promijenili jedno slovo, poput *purior* umjesto *purier* /f. 150/, *puerpera* umjesto *puerpura* /f. 153v/, *accesserit* umjesto *ascesserit* /f. 161/ te *percontatus* umjesto *percondatus* /f. 161/. Tu spadaju i dvije uzastopne riječi *invehtus* *ingreditus* koje smo razriješili kao *invectus* *ingreditur* /f. 163v/.

Posebnu grupu sačinjavaju one riječi čiji je oblik načelno postojeći, ali kao takve nemaju smisla pa smo ih zamijenili drugim gramatičkim oblicima. Radi se o pridjevu *tanta* koji smo zamijenili s akuzativom *tantam* /f. 163v/, a isti smo padež primijenili još na dvije imenice; *infantia* smo, naime, zamijenili s *infantiam* /f. 141v/, a ablativ je *re* promijenjen u *rem* /f. 169v/. Glagol smo *esse* protumačili kao konjunktiv *esset* /f. 148/.

Pojavljaju se i dvije riječi čiji smo oblik potpuno izmijenili jer se po smislu ne uklapaju u kontekst. To se odnosi na imenicu *ebrietas* čiji bi oblik *ebrietatis* /f. 151v/ bio primjereniji i na oblik *universatis* koji poprima smisao tek ukoliko ga zamijenimo s imenicom *universitatis* /f. 153v/.

U zadnju se skupinu ubrajaju one riječi čiji je zabilježeni glagolski oblik neispravan ili nepostojeći pa je razriješen onim oblikom koji se činio primjerenijim. Riječ je o obliku *demissique* u pravilnijoj varijanti *demittique* /f. 149v/, *invisset*, protumačenom kao *invississet* /f. 153v/ te iskrivljenom obliku *evehectam* umjesto kojega je vrlo vjerojatno trebalo pisati *evectam* /f. 165/.

ZAKLJUČAK

U ovome smo radu u uvodnom dijelu pokušali predložiti povijesno-književni kontekst u sklopu kojega se u 17. stoljeću, iz kojega datira naš rukopis, razvijala i književnost na latinskom jeziku. Ustanovili smo da, premda je takvo stvaralaštvo u odnosu na prethodna razdoblja, a posebice u odnosu na renesansu, poprilično oskudno, ono i dalje preživljava pogotovo na području Dobrovačke Republike, sve do 19. stoljeća.

Premda nam veliki broj rukopisa iz tog razdoblja nije dostupan, naš je zadatak bio pozabaviti se rukopisnom zbirkom koja je sačuvana gotovo u cijelosti i čija su sitna oštećenja, osim što povremeno otežavaju čitanje, zanemariva.

Nastojali smo također objasniti razloge za smanjenu književnu produkciju koja je, kao reakcija na društvena i religijska previranja, poprimila prvenstveno religiozni karakter. Estetske su vrijednosti slabile, a pragmatičnost je, uz rijetke izuzetke, postala glavna odlika svih književnih vrsta. Ovdje nas je, međutim, prije svega zanimalo kako su se spomenute okolnosti odrazile na govorništvo, točnije na crkveno govorništvo odnosno homiletiku koja se razvijala usporedo sa svjetovnom retorikom.

Ustvrdili smo da je u slučaju naših četiriju govora, čiji autor zasada, čini se, i dalje ostaje nepoznat, riječ o tipičnom baroknom ostvarenju koje na vrlo zoran način prikazuje koliko je marijanski kult u 17. stoljeću bio snažan i na jadranskom prostoru. Bogorodičin je lik, naime, toliko istaknut i obasipan hvalospjevima da govori jasno svjedoče o tome koliko je ta višestoljetna religiozna tradicija duboko ukorijenjena u narodu i kako je važnu ulogu kao zaštitnica imala među vjernicima.

Nakon što smo opisali glavne značajke razdoblja i književnosti unutar njega, s posebnim naglaskom na onim pojavama koje se tiču naših govora, malo smo detaljnije opisali sam rukopis, njegov fizički izgled i dotakli temu autorstva predstavivši književne izvore koji su nas doveli do zaključka da na to pitanje nemamo odgovora. Na prvom se dijelu zbirke koja sadrži pjesme Frana Gundulića, zaslužnog i za prijepis govora, nismo zadržavali, već smo u drugom dijelu rada nastojali pružiti analizu svih četiriju govora, tretirajući ih kao zasebne, premda itekako povezane cjeline.

Nakon provedene analize došli smo do zaključaka koje ćemo pokušati ovdje iznijeti. Već smo nekoliko puta u radu spomenuli da su govori posvećeni Blaženoj Djevici Mariji i Duhu Svetome, a očito je i da svaki od njih opisuje jedan od marijanskih blagdana povodom kojega je govor i nastao te je održan na dan svečanosti. Zanimljivo je da jedino u trećem govoru Bogorodica nije spomenuta i pitanje je kako se on uklapa u tu cjelinu. Činjenica je da su sva četiri blagdana zabilježena u kalendaru državnih blagdana Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću (Lonza, 2009: 394-395), no imaju li oni neko posebno značenje u to vrijeme na tom prostoru, zasada nismo uspjeli ustanoviti. Činjenica je da svi oni nisu imali jednaku važnost pa se hijerarhijski na vrhu nalazi Svijećnica, nakon koje slijede jednaki po važnosti Duhovi i Velika Gospa, dok se na dnu ljestvice nalazi Bezgrešno začecje, koje od sviju ima i najkraću povijesnu tradiciju (Lonza, 2009: 394-395). Pitanje je također, ukoliko znamo da je marijanskih blagdana tijekom godine bilo osam⁶⁶(Lonza, 2009: 278) i da se među najvažnijima na istočnome jadranskom prostoru zacijelo nalaze i Navještenje te Rođenje (Novak, 2011: 9), zašto naša rukopisna zbirka ne sadrži i njih. Imajući na umu podatke koji su nam dostupni mogli bismo, dakle, zaključiti da su četiri blagdana odabrana nasumično, pogotovo jer se među njima nalaze i Duhovi.

Promatrajući leksik kojim se autor služi, nameće se zaključak da je on poprilično siromašan i žanrovski zadan. Riječ je o religioznim govorima s vrlo izraženom pragmatičnom funkcijom, premda se ponegdje javljaju i težnje k umjetničkom oblikovanju pojedinih rečenica po uzoru na klasičnu antičku retoriku, a takvo je nastojanje posvjedočeno i u odabiru ponekih riječi koje se pojavljuju u tekstu. Ipak, sagledan u cijelosti, tekst obiluje riječima i izrazima koji pripadaju kršćanskoj tradiciji. Ponavljanja su česta, a odsustvo sinonimije katkada i suviše uočljivo. U takvim slučajevima autor iste riječi ponavlja unutar istog pasusa ili rečenice, u potpunosti stavljajući naglasak na sadržaj i želeći pritom naglasiti dijelove govora koje smatra važnima, dok je izraz na tim mjestima zanemaren. Ipak, u slučaju trećeg govora u odnosu na prethodne ipak možemo govoriti o stanovitoj autorovoj težnji da se unošenjem neprestano novih motiva i referenci reduciraju ponavljanja koja, čak i kad ih ima, ne zvuče toliko nespretno. U skladu s time leksik je nešto bogatiji, raznolikost motiva prate i pokušaji da se oni objasne s više različitih riječi. U svakome se govoru, međutim, nalaze i riječi koje nisu toliko učestale. Arhaičnih nema puno, a pojavljuju se one koje pripadaju bilo kasnijim

⁶⁶ Lonza spominje dokument iz 1527. u kojemu je taj broj naveden, a u napomeni navodi i ime dokumenta *Acta Consilii Rogatorum*, sv. 38, f. 205r.

razdobljima rimske književnosti, bilo isključivo crkvenom ili sredovjekovnom latinitetu, a u zadnjemu smo se govoru susreli i s onima novijeg podrijetla.

Govoreći o leksiku, posredno smo dotakli i temu stila kojim je govor napisan. U radu smo na nekoliko primjera prikazali sintezu pretežito kršćanske i antičke retorike, odnosno predočili autorovo nastojanje da na ponekim mjestima njegov govor imitira rimsku eleganciju, premda bez imalo dosljednosti. U cijelosti, govor zvuči prilično nespretno, kao da je pisan u jednom dahu, štoviše kao da je zapisan nakon što je izrečen bez prethodne pripreme. Ponavljanja su brojna i učestala, jedne te iste riječi i misli ponavljaju se u susljednim rečenicama bez ikakve težnje da se pronađe zamjenski izraz za isti ili sličan sadržaj. Ritam je usporen, a rečenice katkada toliko dugačke da imamo osjećaj da se u njima izgubio i sam autor. Pritom se mjestimično pojavljuju i poteškoće u razumijevanju pa je značenje potrebno odgonetnuti iz konteksta, pogotovo zato što interpunkcija odudara od uobičajene i time ponekad otežava čitanje. Zbog spomenutih nedostataka ne može se govoriti o autorovoj osobitoj jezičnoj kompetenciji ili istančanom osjećaju za suptilne nijanse u načinu izražavanja. Čitajući tekst, nameće se zaključak da estetsku dimenziju govora ne bi mogao postići prirodnom lakoćom, čak i kad bi mu ona bila prioritet. No, svakako treba primijetiti kako je u slučaju trećeg govora, koji smo već posebno istaknuli zbog njegove dinamike, zanimljiva njegova prilično jasno definirana struktura koja nije tipična i za ostale govore.

Za kraj nam preostaje reći ponešto i o gramatičkim značajkama koje nisu toliko izražene kao leksičke i stilske. Rečenice, čak i one dugačke, nisu međusobno povezane osobito složenim gramatičkim konstrukcijama, a one koje koristi, ne odudaraju značajno od klasičnih. Premda smo za treći govor rekli da je sadržajno bogatiji od ostalih, jezično raznolikiji i stilski razigraniji zahvaljujući reduciranim ponavljanjima i jasnije oblikovanoj strukturi, ne bismo mogli reći da isto vrijedi i za njegova gramatička svojstva. Primijetili smo da, osim u trećem, više nedosljednosti u glagolskim vremenima i morfologiji ima i u drugom govoru, a nameće se i zaključak da su, ako ne sve, neke od njih svakako nastale i zbog autorove nepažnje. S obzirom na sporadičnost ponekih primjera koje smo naveli u analizi, moglo bi se možda zaključiti da je prije riječ o izoliranim slučajevima.

Što se tiče grafijskih osobitosti, abrevijature koje nismo nabrojili do sada, priložit ćemo radu u posebnom dokumentu, kao i transkripciju rukopisa koja slijedi u nastavku.

LITERATURA

Džinić, Ivo. 2013. Retorika i homiletika: Neke teološke rasprave o odnosu dviju disciplina. *Bogoslovska smotra* 83. 91-110.

Golub, Ivan. 2004. Hrvatski teolozi XVII. stoljeća. *Bogoslovska smotra* 73. 729-776.

Gortan, Veljko; Vratović, Vladimir. 1971. The basic characteristics of croatian latinity. *Humanistica Lovaniensia* 20. 37-68.

Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva. 2006. Ur. Badurina, Anđelko. Kršćanska sadašnjost. Zagreb.

Leksikon pisaca Jugoslavije, sv. 2 (Đ-J). 1979. Ur. Boškov, Živojin. Matica srpska. Novi Sad.

Lonza, Nella. 2009. *Kazalište vlasti: Ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku. Zagreb - Dubrovnik.

Novak, Zrinka. 2011. Utjecaj kulta Blažene Djevice Marije na neke aspekte pobožnosti na istočnoj Jadranskoj obali u razvijenome i kasnome srednjem vijeku. *Croatica Christiana Periodica* 35. 1-28.

Novaković, Darko. 2003. Hrvatski latinizam u XVII. stoljeću. *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost. Barok i prosvjetiteljstvo, XVII-XVIII. stoljeće*. Ur. Golub, Ivan. Školska knjiga. Zagreb.

Potthoff, Wilfried. 1994. Iz povijesti starije hrvatske retorike. *Hvar city theatre days* 20. 14-24.

Stepanić, Gorana. 2005. *Hrvatsko pjesništvo na latinskom u sedamnaestom stoljeću: stilske tendencije i žanrovski inventar*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 314 str.

Šimundža, Drago. 1999. Gospa u hrvatskoj književnosti. *Crkva u svijetu* 34. 336-361.

Vekarić, Nenad. 2014. *Vlastela grada Dubrovnika, sv. 5: Odabrane biografije (E-Pe)*. HAZU. Zagreb-Dubrovnik.

Vekarić, Nenad. 2017. *Vlastela grada Dubrovnika, sv. 8: Genealogije (M-Z)*. HAZU. Zagreb-Dubrovnik.

PRILOG 1

ū → un, un

ā → an, am

ē → em, en

ī → in, im

ē → que

ē → bus

ī → rum

ē → com

ī → vero

• m. → enim

• A. → auditores

ē → non

aut → autem

et → etiam

ē → quam

ī → vestrum

ī → nostrae

ōis → orationis

ōia → omnia

ōino → omnino

ī → propter

ī → quod

coem → coelestem

ī → potest

notum → nominum

quomō → quomodo

ī → Christus

3° → tertio

PRILOG 2

1. govor

De Beatae Virginis Conceptu

/141/

Quae duae res praeter ceteras maxime deterrent homines a dicendo •N• eae contra nos ambae faciunt hoc tempore, dicentis infantia et materiae difficultas. Nam et ego, qui ingenio parum, usu et exercitatione nihil valeo, nunc primum in hunc locum, ut de eiusmodi rebus dicam, ascendi, et tale argumentum mihi oblatum est in quo explicando pro dignitate vel ob rei obscuritatem, vel ob facti excellentiam Oratoris eloquentissimi et exercitatissimi cuiusque desudat industria. Dicendum est enim, ut hodierna dies nos admonet, de admirabili atque inaudito

/141v/

post homines natos Beatae Virginis conceptu, qui per tot iam saecula et aetatis praestantissimis ingeniis tantum facessit negotii, quantum admirari facilius quam verbis explicare possimus. Tamen ea me cogitatio sustentat ac recreat, auditores, quod video me apud eos esse verba facturum, quibus et obediendi necessitas meae orationis infantiam⁶⁷ sit excusatura et singularis eximiaque in Beatissima Virgine pietas purissimum eius conceptum sine controversia probatum. Quapropter hac fretus nixusque spe breviter ostendere conabor hoc, quod hodierna die celebramus, beneficium fuisse vel maximum eique meritissimo iure debitum, quae praepotentis Dei Mater esset futura. Atque ut huius eximii beneficii excellentia

/142/

magnitudoque, quod e corrupta et depravata stirpe puram originem traxerit, planius intelligatur, rem multo altius repetamus necesse est. Neminem vestrum esse arbitror, auditores, quin fando audierit primos humani generis parentes ab illo rerum omnium architecto atque opifice Deo procreatos esse, omni ex parte perfectos ac plane beatos, excepto Divi oris aspectu, sed eosdem ipsos elatos, cum coeleste Numen offendissent, corruisse repente e beatis miseros secumque posteritatem universam in eandem traxisse calamitatem. Est ita ut accepimus, auditores, et detrimentum infinitis partibus maius extitit quam possumus

⁶⁷ infantiam] infantia

existimare. Et enim usque eo homines bonis omnibus erant tum animi, tum corporis accumulati, ornamentis conspicui, praesi

/142v/

diis saepti atque muniti, ut nihil esset praeter Dei aspectum quod desiderarent, nihil preter aeternam beatitudinem quod expeterent, nihil denique quod metuerent, si numen metuissent. Erat hominis animus omnium artium disciplinarumque splendore [] illustratus, ad honestatem voluntas suapte sponte ferebatur, ratio in omnibus rebus Deo, rationi appetitus obtemperabat. † Erant autem homines tum apud Deum in gratia, paulo post sempiterna in gloria futuri. Felicissimum huic fortunatissimumque etiam posteris propositum, si Divina praecepta servassent. Primorum Parentum contumacia avertit;† hinc corporis aegrotationes atque [] innumerabiles, hinc pestes animi et numero plures et magnitudine maiores

/143/

emanarunt, hinc mentis excaecatio, hinc depravatio voluntatis, rationis a Deo defectio, appetitus a ratione, hinc turbulenti errores, hinc foedissimae cupiditates, hinc vitia humanae naturae innumerabilia, quae hominem coelestibus mentibus paene parem, ipsis bestiis deteriorem reddiderunt, hinc denique demonum Tirannis in genus humanum et inexpiabilis Numinis offensio et cruciatus et inferorum supplicia sempiterna, ut omnes homines non tam ad vitam quam ad mortem nascerentur et eiusmodi mortem, ut nunquam natos esse optandum hominibus videretur. Quamobrem cum mortales omnes, [] Fortunis omnibus expositi et calamitatibus omnibus miseriisque subiecti, et quod miserimum est, Divino Numini invisi pariter et infesti, perniciosorum Patrum

/143v/

culpa nascerentur corrupta stirpe atque origine depravata, sola haec beatissima Virgo est post hominum memoriam ex omni numero excepta, quae communis maculae expers et illius Beatae Originis particeps, non solum nasceretur, sed etiam conciperetur. O te, Beata Virgo, et omnium saeculorum et aetatum foelicissimam, quam Deus rerum omnium procreator, Adami posteritate damnata, singulari munere ac beneficio communi condicione exemit Paternoque semine expiato sinceram plane integramque procreavit, ut Maternus conceptus Aeterni⁶⁸ sic patris conceptum imitaretur nihiloque inferior in utero Materno concipereris, quia eras a

⁶⁸ Aeterni] Aeternis

Divina mente, ab omni aeternitate, concepta. Ex augustissimo hoc illibatae originis fonte, auditores, huius Virginis illa eximia sanctita

/144/

emanavit, cuius principia longe multumque sanctissimorum virorum progressionibus antecellunt. Quo circa haec Virgo ita in semetipsam dominabatur, ita habebat motus animi in sua ditione ac potestate, ut neminem ullo unquam tempore offenderit, nunquam ne transversum quidem unguem a Divina voluntate deflexerit, nullam unquam cogitationem ab honestate et sanctitate admiserit alienam, omnes denique corporis animique motus et gestus ita composuerat, ut nunquam iis cuiusquam oculos offenderit, nunquam appetitus rationem praecucurrerit, nec ulla unquam repentina cogitatio rationis imperium praeveniret. Ipsa autem mens tamquam Regina in domicilio suo dominabatur, ipsa ius in omnem quasi familiam

/144v/

retinebat, ipsa tum singulos, tum universos motus et corporis et animi facultates in officio continebat, omnia denique huius sanctissimae Virginis facta, dicta, cogitata, gestus, motus omnino cum honesta honestate, cum oratione, cum voluntate Divina usquequaque congruebant, ut non in terris orta, sed e coelo lapsa videretur. Quamobrem ille rerum omnium Procreator summam huius Divinae Virginis pulchritudinem intuens cum ipsius amore, ut ita loquar, captus teneretur, efficere non potuit, quin exclamaret: Tota pulchra es amica mea et macula non est in te. Nam sive corpus, sive animum inspiceret, eximiam eius videbat pulchritudinem, quod si eam caeteris cum mulieribus com

/145/

pararet, videbat, quae essent, quae fuissent, quae futurae essent, eas omnes vel in vita vel in conceptu inquinatas, verum hanc unam inter omnes fuisse maculae cuiusvis impertem. Haec eam, auditores, parentem universorum Ecclesia impulit ad beatissimae Virginis conceptum celebrandum, cum caeterorum vel sanctissimorum hominum tantum diem obitus celebret, uno excepto, cuius etiam natalem festum agit diem. Iam vero hoc tantum, tam singulare, tam amplum⁶⁹, tam novum, tam inauditum beneficium, auditores, ut ad alteram nostrae orationis partem veniamus, merito optimoque iure debebatur ei, quae erat rerum omnium Parentem Deum paritura. † Quid enim esse fingere poterat a Divina sapi

⁶⁹ amplum] aplum

/145v/

entia alienius⁷⁰, quam, ut ei primam illam parentem, ne dicam an perniciem humani generis, ab omni poenitus labe immunem procreasset Parentem suam tam foeda inquinatam macula generari pateretur? † nisi vero plus valuit unius mulierculae improbitas ad totum genus humanum vitiis inficiendum, quam praepotentis Dei benignitas ad suam matrem communi contagione vindicandam. Nec sane ferendum videbatur eam vel punctum temporis inferorum tyrannidi esse subiectam, quae ab infinito tempore ex omni hominum multitudine fuerat destinata, ut immanissimi inferorum Regis caput obtereret. Quid, quod si haec inferorum Tyrannis ad praepotentis Dei paren

/146/

tem pervenisset, haec tam eximia contumelia, haec tanta ignominia, hoc tantum dedecus etiam ad ipsum Deum eius filium, quo nihil absurdius dici aut cogitari potest, redundaret. Iam si coelestis ille divinusque partus erat huius⁷¹ sanctissimae Virgini non solum mortalium patrocinium, verum etiam regnum et imperium coelestium delaturus, quis est tam demens, quin intelingat eam originis conditione nec inferiorem coelestibus et mortalibus longe superiorem esse debuisse, ut neque in terris, neque in coelo quidquam integrius, quicquam purius, quicquam sanctius esset secundum Deum quam Parens Dei, nihil sinceritate originis, nihil sanctitatis gloria, nihil munerum coelestium similis in

/146v/

veniretur Dei filio quam ipsiusmet Parens. Quo circa efferatur in coelo laudibus Samuel ille, quem ex sterili Parente eiusdem preces generarunt. Illustris habeatur Hieremias ille, quem in utero materno, antequam coelestem lucem aspiceret, divina benignitas expiavit. Sit in aeterna gloria Johannes ille Baptista, quem tres menses ante ortum ipsemet Christus vindicatum primigenia labe [] sibi delegit. Sed anteponatur his omnibus Maria, quam ipse decus, sterilis et senis Patris perpurcato errore, sibi parentem finxit omnibus laudibus cumulatam, omnibus partibus expletam, omnibus numeris absolutam. Et sane si recte nobiscum considerare volemus, videbimus sanctissimum quemque

⁷⁰ alienius] alienus

⁷¹ huius] hic

/147/

sublevatum esse clara iam luce nimirum multo post vitae huius ingressum. Verum hanc unam, ut multis ante annis praedixit Vates ille David, adiuvit eam Deus mane diluculo, scilicet in huius vitae ingressu atque adeo in eius conceptu, ut non solum prius sancta esset quam nata, verum etiam simul et expiata esset et concepta. Tam tu, Coelestis Regina, olim origine integerima, moribus sanctissima nunc etiam condicione beatissima, cuius hodierna die purissimum conceptum agimus et celebramus, effice, pro iucundissimam huius diei, qui tantae tibi Maiestatis fuit origo, memoriam, ut te Duce ac Patrona ad corporis

/147v/

et animi integritatem toto pectore incumbamus, quo vitae nostrae integritas et sanctimonia te nobis Dei Parentem omnino devinciat, perinde ut tibi Dei filium penitus summa originis et vitae tuae integritas usque quaque devinxit.

Laus Deo, Beataeque Virgini Mariae

2. govor

De purificatione Beatae Mariae Virginis oratio

/148/

Si, quemadmodum hodierna die ·N· de Virginis expiatione vobiscum loquor, sic mihi cum iis sermo esset, qui de illa impie sentiunt, magis profecto mihi laborandum esse⁷² existimarem, quomodo Dei Parentem a turpitudinis rota vindicarem, quam quomodo, ut par est, illustrarem atque exornarem laudibus Virginem † Nominum † integerrimam; dum expiationis nomine laudamus, aliquas videmur eius ingenuo nitore sordes effundere, quas ut illa elueret, necesse nunc

/148v/

habuerit expiari. Sed quoniam apud eos verba facio, quibus Virginis integritas adeo perspecta est, ut supervacaneum iudicem eam in controversiam vocare, omni nunc concertatione deposita in laudationem totus incumbam. Cum enim res omnes gestae virtutesque huius illibatae matris dignae sunt, quae summis in Coelum laudibus efferantur, tum praecipue illam animi demissionem, quam hodierna die hoc uno in facto prae se tulit, illam excellentem mansuetudinem moderationemque, illud inauditum atque humilitatis exemplum nullo modo arbitror sine praeconio praetereundum: quae res mihi nunc ad dicendum proposita, quoniam quam sit ampla, quam late patens, quam ad explicandum difficilis

/149/

optime inteligo, peto a vobis, viri ornatissimi, ut, quod nos nostris viribus non valemus, id studio et alacritate vestra perferamus. Quamobrem hac froetus nixusque spe breviter ostendere conabor Praepotentis Dei parentem, quod legi se subdiderit, cui se subdere non tenebatur, maximum praebuisse demissionis suae argumentum.

Lex, ut scitis, in antiquis sacrarum litterarum monumentis lata erat, ne quae mulier ex iis, quae suscepto semine marem genuissent, templi fores per aliquot dies perrumpere auderet, sed tam diu immunda domi maneret, quam diu expiationis tempus definitum esset expletum: Paruit legi legum conditoris mater et, quae nullam in partu maculam

⁷² esse] esset

/149v/

susceperat, expiationem non recusavit. Quid hic aliud agnoscitis, auditores, nisi modestiam virginis incredibilem, inauditam sui despicientiam et animi demissionem singularem? Cum enim illa, quae prius fuit expiata, quam nata, legis praecepto de expiandis foeminis non obstringeretur, tamen, qua erat animi demissione, sponte illi obstringi demittique⁷³ voluit, ut quae cunctis se demiserat, nihil nunc haberet reliquum, cui non se demisisse videretur. Itaque Domi delitescit ut immunda, puritatis Parens, sanctum quid manibus pertractare non audet, Dei, ut ita dicam, Sacerdos, et ab aditu templi, ut vulgaris quaedam foemina, se prohibet templum sanctitatis, amplitudinis, totius divini

/150/

tatis; purior⁷⁴ templo. Delitescant sane, nec prodeant in hominum conspectum, quas vitiatus partus contaminarit: indignae sacrorum contrectatione indicentur, quae se voluptatum coeno volutarint, aedesque sacrae interdicantur iis, quae sibi flagitia non interdixerint⁷⁵: huic autem pateant aedes, sacra quaeque reserentur, prodeat Domo, ut cernatur ab omnibus, quae, ut sacrae litterae testantur, tota pulchra est, nec ulla in ea eminet turpificati animi foeditas. Quid si ipsemet partus, qui reliquas contaminare consuevit, hanc unam non modo non contaminavit, sed eam potius redidit se ipsa illustriorem? Quemadmodum enim crystallus, quae suapte natura splendeat, si solem ultro concipiat et illius radiis

/150v/

inardescat, lumen accipit maius, non proprium amittit; sic Dei Parens, quae communis maculae expers per se ipsa splenduit semper, dum Divinum solem conciperet emitteretque conceptum, non proprium amisit, sed maiorem multo quam antea traxit ab hac luminis communionem fulgorem: sed tamen, quam necessitas non coegit, ut aliarum foeminarum more, se ipsa expiaret; ut id efficeret, impulit voluntas et animi sui demissio singularis. Et sane, cum Deus omnium virtutum ornamenta in hanc unam Virginem congegisset, ut in ea, quasi magnifico quodam sumptuosoque Divinitatis suae templo, nihil non splendidum, nihil non optime expolitum, nihil non omnibus

⁷³ demittique] demissique

⁷⁴ purior] purier

⁷⁵ interdixerint] interdixerunt

/151/

numeris absolutum videretur; tum praeclarissimam addidit operi faciem, summam videlicet animi demissionem, quae sola coeteris virtutibus latentibus, dum maxime occultatur eminet, dum tegitur patet, dum dissimulatur apparet. Atque haec ipsa virtus ita in hac sanctissima Virgine praeter coetera eluxit, ut sanctos omnes ac sanctas hac semper, hodierno tamen die se ipsam, longe multumque superavit; nam quid ego viros omnes ac mulieres, quae virtutis huius laude excelluerunt, ab ea fuisse superatos commemorem? Iniquum profecto iudico de ea re longam disputationem instituere, de qua nulla contentio est et in certamen dignitatis vocare eam,

/151v/

cui ab omnibus in omni virtutum genere primae sine controversia deferuntur. Quare sit clara illa Samuelis Parens Anna, quae ebrietatis⁷⁶ falso insimulata tantam contumeliam demisso animo tulit; ornetur maxima laude Rutha, illa sanctissima mulier, quae ad Bozi dormientis pedes se abiecit, summo laudis praeconio celebratur modestissima eademque sanctissima Hester Regina, quae Assuero Regi supplicem sese pro populi salute prostravit; Sit in aeterna gloria Abigail, quae quam humiliter de se sentiret aperte declaravit, cum, opulentissima quamvis esset, Davidis servorumque pedes ac sordes eluere velle professa est. Non sunt, non

/152/

sunt profecto clarissimarum harum mulierum laudes cum sanctissimae Dei matris amplitudine ac gloria comparandae, ut quemadmodum luna coeteris Coeli ignibus longe splendidior est atque nobilior, sic omnium sanctorum sanctarumque splendori beatissima Virgo multis partibus antecellat. Vere autem hoc mihi videor esse dicturus, si tantum huius demissae facta quasi in altera librae lance ponerentur et omnes omnium virtutes in altera, hae omnes illarum comparatione levissimae plumae instar obtinerent. Neque hoc quidem mirum; quippe necesse est, ut propter humilitatem immensi cuiusdam ponderis esset illa, quae, ut extolleretur, de Coelo est Deus

⁷⁶ ebrietatis] ebrietas

/152v/

ipse depressus in terram.

Quis est igitur, qui non admiretur tam incredibilem demissionem, tam inauditam sui despicientiam, talem praeter caeteras omnes in tanta virtutum excellentia moderationem, quae Deum ipsum e Coelo devocavit in terras et quasi contemplantem et pulcherima quaeque universitatis⁷⁷ huius oculis legentem, ad sui amorem mira quadam specie rapuit? Quid quod omnium maxima, cum divino per coelestem interpretem fuisset testimonio indicata, tamen in eodem sensu permansit, non ne multo est admirabilius? † Et enim nobiles foeminas, claras, opibusque praestantes, reginas denique se se ad alicuius obicere, in terram prosternere,

/153/

contumelias illatas patienter sustinere, sordida munera expetere, et id quidem magnum et haud scio an multae, quae hoc fecerint, inveniantur; † sed Dei Matrem, Matrem inquam, quae non propter generis claritatem, sed propter morum probitatem, non propter famae praestantiam, sed propter virtutis excellentiam, non propter opum affluentiam, sed propter donorum coelestium copiam, e multis una fuerit electa non externa quadam humilitatis specie, sed internis sensibus, se se aliis omnibus postponere, hoc vero non adeo magnum est, sed ita magnum, ut omnem cogitationem transcendat, ne dum verbis possit explicari. Ex tanta hac Beatissimae Virginis demissione, auditores, fluxit hoc, quod hodierna die

/153v/

celebramus, humilitatis exemplum, quo haud scio an aliud ex omnibus, quae in eius vita eluxerunt, reperiri possit maius. Fuit sane illud praeclarum, cum Dei Parens delecta ancillam se profiteri non dubitavit; illud admirabile, cum Elisabeth cognatam invisisset⁷⁸, illud omnium voce ac litteris praedicandum, cum puerpera⁷⁹ in stabulum locorum omnium abiectissimum divertit: maxima illa atque admirabilia, quae in reliquo vitae cursu extiterunt. Sed tamen quid haec omnia humilitatis documenta cum hoc uno? Ancillam enim haberi, inferioribus inservire, in egestate vivere, in quibus omnibus virtutis quidam splendor elucet, non tam sunt, quam []

⁷⁷ universitatis] universatis

⁷⁸ invisisset] invisset

⁷⁹ puerpera] puerpura

/154/

humilia, at vero labis suspicionem subire, maculae opinionem non vereri, expiationem cum non egeas, non refugere, legi, qua non tenearis cum aliqua ignominiae nota obtemperare, ita sunt post hominum memoriam inaudita, ut maior animi demissio nec potuerit esse, nec fingi: ut demissionem ipsam Beata Virgo demisisse videatur, si quidem eo descendit, quo humilitas nunquam ante descenderat. Quamobrem, ut iam finem faciam, auditores, hanc Dei Parentis humilitatem summis ad Coelum laudibus efferamus, hanc veneremur, hanc intueamur animo, hanc, quod illi erit gratius nobisque fructuosius, nobis ad imitandum proponamus. Habemus enim,

/154v/

habemus inquam, et exemplar, quod exprimamus, et patronam, cuius auspiciis illud, quod nostris viribus non possumus, facillime impleamus; potest enim illa et nos iuvare cum sit opus et vult nobis opem ferre cum deceat. Quare, o foelices nos adolescentes, et si quisquam in terris beatus esse potest, vere beati, quod in huius nos clientelam et fidem ex adolescentia nostra non sine Divini Numinis instinctu contulerimus, tum demum beatiores, cum hanc nos Patronam nacti summo pietatis studio sic colemus, ut collectam gratiam et benevolentiam eius ad extremum usque spiritum retineamus.

Laus Deo, Beataeque Virgini Mariae

3. govor

De Sancto Spiritu oratio

/155/

Quam mallem hodierna die ·N· in tanta difficultate rerum dicendarum audire, quam audiri et delapsi ignis vim imensam tacite experiri, quam eloqui palam. Quis enim spiritus naturam consequatur, nisi spiritus? aut Dei imensitatem animo aut oratione sane comprehendat, nisi Deus. Quia tamen dicendum mihi est, faciam ut Pitagoras, qui Herculis magnitudinem ex vestigiis ab ipso in Oliimpico pulvere impressis deprehendit. Tot enim in discipulorum cordibus divinis hic ignis vestigia suae caritatis inpressit,

/155v/

ut ex omnibus difficile admodum non fuerit aliquid de eius incomprehensa natura humano more et intellegere et loqui.

Nam, et fontem indagare ex rivo consuevimus, ex radio solem, ex umbra corpus et ex huius ignis effectis eius nos naturam eodem iuvante spiritu indagabimus. Juvabit autem sine dubio neque enim mihi subverendum est, ne de se dicenti copiam dicendi supeditet, qui de aliis orationem habentibus eandem largissime subministrat. Dicam igitur quando sanctus hic spiritus sub ignis imagine visus est descendisse, ipsum in discipulorum animis eadem effecisse, quae ignis in corporibus solet. Ignis autem (ut praeteream reliqua, quae ab ipso

/156/

fiunt paene innumerabilia) corpora⁸⁰ purgat, illuminat, inflammat et admirabilis hic ignis discipulorum animos culparum veluti recremento purgavit, mentes divino lumine illustravit, voluntatem taedis amoris foelicissimis inflamavit. Quae [] ut planius intellegantur singilatim, si placet, tractemus.

Nostis, ut exordiar, antequam Apostolos ante huius ignis illapsum habuisse ut homines, quibus repurgarentur. Quare in coenculum ingressi veluti in fornacem expectarunt, dum coelestis haec flamma dilaberetur, quod foelicitatis hodierna die contigit, ignis decedit, loco se aplicuit, purgavit locatos. Proprium enim caloris est, ut philosophus

⁸⁰ corpora] copora

/156v/

testatur et experientia ipsa docet, dilapsis dissimilibus congregare ea, quae similem sunt sortita naturam. Quid autem fuit Apostolorum animos ita abstrahere a noxis, nunquam ut deinceps se cum illis comiscuerint, quam animos purgare? Quam lutum, ut ait Chrysostomus, aurum facere? Terram - coelum. O vim ignis imensam, o purgationem omnibus salutarem! Sic enim purgandi erant, per quos mundus purgandus erat universus. Gessit se Deus iis cum hominibus ut agricolae cum agris solent, quos si forte steriles intuentur incendunt, ut quemadmodum cecinit latinus Homerus: *Illis omne per ignem excoquatur vitium, atque exudet inutilis*

/157/

humor; sic coelestis agricola cum suos steriles videret ineptioresque ad fruges ferendas, exussit. Nec dici facile potest, quantum eos imutavit incendium, quam foecundos effecerit, quam fructuosos, quam ad oplenda coeli horea non inutiles. Volumina evolvite, quibus eorum res gestae consignatae sunt, eam agrorum ubertatem fuisse inteligetis, ut gargara, si cum istis comparentur, infoecunda plane videantur. Gratiae divino⁸¹ igni agenda sunt immortales, per quem vitium omne, quod efficere ubertati potuisset, aut abrosum esse aut absumptum. Per quem publicani facti sunt Evangelistae, periuri veraces, increduli credentes.

/157v/

Nec mirum est enim amoris proprium purgare primum, tum immutare quoscumque purgaverit. Ut non imerito dixerit comicus ille Poenus: *Ex amore homines imutari*. Illud fortasse admirabilius, quod hic ignis non absumere modo noxas dicitur, verum et sordes abluere. Ait enim Joannes spiritu sancto et igne baptizandos, qui Christo nomina dedissent. At humidum ignem, ut ait Plutarcus, invenire non licet. Qui igitur fieri potest, ut ignis aquae more humectet et abluat? Res est sane ut hominibus admirabilis, sic Deo perquam facilima. Idem enim, qui igni dedit, ut comburat, clare potest, ut et abluat.

Audite autem in idem

/158/

propositum rem plane mirabilem, mantilia ex lapide nescio quo contexta Auctor locupletissimus affirmat Strabo. Quae, ubi sorduerint, in ignem proiecta mundari dicit. Quid

⁸¹ divino] divinae

igitur ego admirer homines ex Christi fide, qui lapis est angularis, coagmentatos et quasi contextos in divinum hunc ignem proiectos sordibus omnibus fuisse mundatos? Si enim ignis ille, creata res, illud dicitur potuisse, quidni idem possit, qui creator et Deus est? Utinam, auditores, fluvius iste igneus, quem olim ex Dei facie egredientem vidit Daniel, et nos hodierna die in discipulorum coenaculum irumpentem videmus, † nostra etiam pectora usque adeo pervadat, ut abstergat, ut abluat, ut refrigeret

/158v/

instar enim trium adolescentium in mediis ignibus dulciter refrigeraremur, Deo caneremus iucundissime. †

Cogor studio brevitatis, auditores, primo orationis membro quasi decurtato properare ad secundum, mox etiam dilapsurus ad tertium. Divinus igitur hic spiritus discipulorum non solum purgavit animos, verum et mentes illuminavit. Ignis enim est: quem si damus et a nostro damus, non absimilem luminosum demus necesse est. Calor enim et lumen res sunt ita nexae inter se, ita iugatae, nulla ut in re veteres nonnulli Philosophi dua ista distinguerent, quamvis autem hic, quo de agimus igne, amor sit, amorem vero effinxerint Poetae. Amor tamen iste quippe Deus

/159/

Argi instar, ut ait Plato, totus est oculus, totus oculatus. Ut, quidquid tamen haec rerum universitas habet luminis, totum a primo isto increatae lucis fonte derivaverit. Unde enim astra, unde ignes, unde homines suum mutuati sunt lumen, suam sapientiam? Nisi ab hoc uno. Non inficiantur, hoc qui acceperunt. Num excidit memoria astra Deo deficiente, tanquam deficiente sole lunam, proprium exuisse lumen, induisse tenebras? Quid autem, quaeso vos, suis illis tenebricosis latibulis patere voluerunt praeterquam istam luminis mutationem? Homines vero omnium sapientissimi num hoc audent negare? Philosophiae certe parens

/159v/

Aristoteles Dei munus fatetur esse sapientiam eiusque praeceptor Plato neminem ait esse posse vere sapientem, nisi quem Deus luce extrinsecus adveniente illuminaverit. Tullius denique, alter Platonis auditor, Philosophiam omnium matrem artium, donum et inventum Dei pronunciavit.

Sed ineptior alicui fortasse videar, qui contendo lucere lumen, splendere ignem, ipsimet experimini, auditores, ipsimet deprehendite veritatem. Apostoli sane, ut nos non latet, non in eruditio veteris Academiae spatiis extiterant, non in Liceo Peripateticorum more deambulaverant, non aut Socratis aut Pitagorae celeberrima gymnasia contriverant

/160/

et tamen ab hoc spiritu edocti in tantam excrevere sapientiam, ut loquentes maximam effecerint in concionibus admirationem, ut fuerint mundi lumen, duces vitae, magistri morum, scola veritatis, ut ofusas eorum tenebras fugaverint, falsam mundo expulerint sapientiam, invexerint veram. Deus nimirum imisit ignem in ossibus eorum et erudivit eos linguasque igneas ex ardentissimis Divinitatis quasi caminis in singulos ita vibravit, ut sicut color oculum, ita ille per aures illustraverit intellectum. Hoc nempe illud est, quod saepe illis Christus edixerat illustranda videlicet per hunc ignem, quae ipse in eorum

/160v/

mentibus notis obscurioribus exarasset. Credo vos alias expertos, auditores, quaecumque citrei mali succo in papiro conscribuntur, nec legi posse nec inteligi, ad ignem vero applicata omnia legi perfectissime. Sic, quae misteria Coelestis Magister in discipulorum cordibus exaraverat, nec legi poterant nec inteligi, verum ad divinum hunc ignem applicata patuerunt illis universa.

Verum lumini ex brevi hac oratione dedimus multa, quod superest incendio, quod postremum erat, tribuamus. Diximus tertio loco coelestem flammam discipulorum illustratis mentibus incendisse etiam voluntatem. Non dubitabit de incendio, qui aliquando vim huius ardoris agno

/161/

verit, vel si nunquam agnovit, Petrum omnium principem percontetur. Dicit Divinas flammam non calefacere modo, sed etiam urere neque urere tantum, verum etiam, ut superius diximus, imutare. Algebat ante dimissas flammam Petrus, ut accesserit⁸² ad ignem, ut mulierculae percontationem exornaverit⁸³, ut negaverit magistrum. Postea vero quam divino igne eius pectus incaluit, in medium prosilit concionem, adnorat magistrum, fatetur etiam non percontatus, quem antea percontatus⁸⁴ negaverat.

⁸² accesserit] ascesserit

⁸³ exornaverit] exornerit

⁸⁴ percontatus] percondatus

Unde, obsecro, tam subita ac repentina mutatio? Unde tanta vis animi, tantum robur, tanta constantia? Unde tanta mortis dolorisque contemptio, tanta in adeundis periculis fortitudo, tanta in ferendis adversis

/161v/

non patientia modo, sed etiam laetitia? Duraverat nimirum amoris flamma molle ipsius pectus et tanquam vas luteum ignis, ita illud caritas obfirmaverat. Quae si experto credimus, omnia sufert, omnia sustinet, fortis enim est ut mors dilectio et sicut illa vincit et exterminat universa. Illum legimus morem fuisse lacedemonibus, ut antequam bellum inirent, amori sacrificarent. Existimabant enim maximam Victoriae partem pugnantium amore pendere. Sic novi Christi milites antequam in mundum arma converterent, amorem, qui bellaturis adesset, enixe in coenaculo obsecrant. Nec vanae preces. Ecce enim repente labitur de coelo ignis, corda incendit, replet caritate. Nescit utrum legeritis aliquando ingeniosissimi

/162/

Ducis artem. Cum enim secus hostem fundere non posset, taurum ignem cornibus gestantem in hostilem aciem imisit, qui ardoris impatientia hac atque illac evolitans flammarum linquebat semina quantumque pergebat. Ad extremum non post diuturnam circuitionem castra universa succendit. Sic mundum expugnaturus Deus ignitos homines in illum imisit, qui amoris flammis quacumque perexerant relictis brevi tamen mundum universum culpis frigescentem calefecit, inflammavit, exussit. Hic nimirum erat ignis ille, quem salutis nostrae parens venerat imissum in terras nec aliud quippiam apetebat, qui amoris nostri tantum studiosissimus erat, nisi ut in humanis

/162v/ cordibus accenderetur et arderet. Accensus tandem est, exarsit homines, imutavit, efecit quodammodo Deos. Utinam divinissima flamma in nostris etiam pectoribus ita accendaris et ardeas, ut ea purges⁸⁵, illumines, inflames.

Laus Deo, Beataeque Virgini Mariae

⁸⁵ purges] perges

4. govor

De Virginis assumptae gloria oratio

/163/

Quamquam omnium gentium legibus institutisque comparatum est •N• ut haereditas a parentibus ad filios naturali veluti cursu devolvatur; nunc tamen ita res inversae sunt, ita (ut Euripidis verbis utar) sursum sacrorum fluminum fontes fluunt, ut non filio mater, sed matri filius tradiderit haereditatem. Dum enim optimam parentem Christus supra coelestium omnium subselia hodierna die collocat, matri tribuit veluti patrimonium: et ipsa, dum tertia ab obitu die sepulchralibus abiectis

/163v/

lintheaminibus vacuoque sepulchro resurgens coelum petit, quasi pedem posuit in hereditatem. Quemadmodum autem, cum Rex aliquis aut Regina in subregnum curru invectus ingreditur⁸⁶, eius observantissimi de novo sibi dominatu gratulantur; ita cum mundi Regina hodierna die filii humeris veluti curru inixa in coeli regum se infert, nostra in Virginem pietas exigit, ut sibi de adepta nuper foelicitate gratulemur.

Tam et si quis nam est tam excellentis ingenii, quis tanta praeditus eloquentia, qui de Virginis gloria dicere se posse confidat? Nam si, quam gloriam Deus se diligentibus preparavit, tantam⁸⁷ dicit esse Paulus, nullus ut eam aut oculis auribusque aut animo cogitationeque comprehenderit,

/164/

nos, quam Deus matri comparavit, comprehendemus. Faciam autem hac in re ut in diversa Astronomi solent, qui coelestium orbium naturam quippe obscuram implicitamque aliis indagandam tradunt eorumque ipsi magnitudinem, numerum et alia huius generis adiuncta exquirunt: ita nos coelestis gloriae naturam vel ipsis coelestibus difficilem et inexplicabilem aliis relinquamus, quanta sit Virginis gloria pro ingenii nostri tenuitate, si placet, indagemus.

Dico autem Deiparae gloriam, si filii gloriam excipias, coelestium omnium longe esse maximam. Credo vos alias audivisse superum gloriam beatitatemque non eandem omnibus

⁸⁶ invectus ingreditur] invehtus ingreditus

⁸⁷ tantam] tanta

/164v/

esse, sed disparem. Neque enim, si res secus se haberet, veritatis magister dixisset in aeterni Parentis domicilio multas esse mansiones. Quemadmodum enim, quibus syderibus coelum hoc illuminatur, non idem post splendor nitorque, sed unum alteri claritate praestat et amplitudine; sic, quae lumina coelum illud beatorum exornant, ita dissimilia sunt inter se, ita multiplici gloriae varietate distincta, ut unius gloria alterius gloriam aut excedat aut minor sit, adaequet nunquam. Hanc supremi principis in suis illustrandis consuetudinem e coelo, opinor, minores principes accersiverunt in terras. Quis enim Rex aut Imperator, quis alius unquam dominatus reperietur,

/165/

qui domum non ea notarit varietate, ut adventantibus ipsis in Regiam assidentibusque Mater, Coniux, filii primi sedeant, nobili nati genere secundi, Vulgares denique tertii. Sic plane in coelesti regia evenire aequum est existimare, ut Dei solio primus assideat filius, tum in novem distributi choros tanquam coelestis Regni Primates, ii, quos Angelos nominamus, postremi denique (tam etsi non omnes postremi, nonullos enim cum mediis admixtos crediderim) quos, eodem quo nos genere, ignobiles propria virtus in coelestium civium beatorumque ascripsit cooptavitque. Iam vero, quid vos existimatis, auditores? Ad quem locum putatis evectam⁸⁸

/165v/

hodierna die Virginem! Non vos diutius expectatione suspendam: dicam paucis liquidisque. Eo coelsitudinis acendit, ut puram omnem supergressa sit creaturam: eo evolavit, ut quicquid supra se vidit, aut Deus sit aut cum Deo hypostatice coniunctum. Et quis hic non exclamet: O Mariam mundi miraculum, o prodigium, o portentum! Coelum enim ingressa praeteriit primo Virgines, tum confessores, tum Martires, tum Apostolos, tum Prophetas, tres deinde coelestium spirituum, quas Hyerarchias vocant, praetervolavit. Quid plura? ad Dei solium pervenit fillique sui excelsissimam sedem et penes illam uni secundam Deo suam constituit

⁸⁸ evectam] evehectam

/166/

sedem: suae tronus gloriae collocavit. O tronus Virginis excelsissimus, qui supra unum tantummodo Deum, infra innumerabiles aspicit Angelos hominesque! Tum vere, Mater beatissima, Mulier illa es, quam Joannes lunam pedibus prementem vidit; cum enim lunam eruditissimi nonnulli sanctissimique coetum Angelorum atque hominum interpretentur, Mulier lunam pedibus premens dici iure optimo potes, quae Angelos hominesque eius subiectos vestigiis intueris. † Tu eadem Arca es foederis nobilissima, quam Sacerdotes in intimos templi recessus illatam suppet alas Cherubin, sed suppet Seraphinorum omnium verticem, nec tam

/166v/

ut ab illis regaris fovearisque, quam ut ipsa illos regas et foveas universos neque id mirum cuiquam videri debet, auditores! † Eo enim modo par erat Matrem a filio excipi in coelo, quo ipsa filium exceperat in terris, exceperat autem nobilissimo augustissimoque totius terrae loco; aequum igitur erat et rationi maxime consonum, ut eadem loco totius Coeli post Dei solium excelsissimo nobilissimoque exciperetur.

De Salomone sacra Regum narrat historia adventantem aliquando matrem tanto ab ipso honore exceptam eius, ut sedem prope Regium solium suumque iusserit collocari. Quid Christum matri fecisse existimandum est: quando, et Virgo multo est Beth

/167/

sabea dignior et Christus Solomone longe ditior, gratior, sapientior:

Tam et si haec Deiparae coelsitudo non tam fuit gratia in ipsam a filio collata, quam meritum. Si enim coelsitudo debetur animo demisso, quis Virgine demissior, quae se Dei Matrem effectam famulam pronunciavit? Si beatitate dignus est patiens, quis eadem patientior, cuius animus doloris gladio transverberatus nunquam cessit? Si coelesti regno donandus est ille, qui in aliorum miseriis egestatibusque misericordiam exhibuerit, quis hac matre clementior, quae alienis miseriis capta ita opitulata est omnibus, † ut non quaecunque, sed misericordiae serva quaecunque

/167v/

egenumque fuit misericors, sed indignissimum⁸⁹, sanctissimumque, nec in eum, qui Christum referat, sed in ipsum Christum. † Si praemium illis reservatur, qui se rebus praeclare gestis illustraverint, quis hac sanctissima foemina illustrior, quae sexagenariam inde a suo integerimo conceptu, a quo rationis usum recepit recte semper et ad rationis normam operata est: quae, non ut alii solent, aliquid egit perperam, aliquid amisit, sed quicquid egit unquam, dixit, cogitavit, sanctum fuit, lucrum fuit. Si denique gloriae gradus non opibus tantummodo dimetitur Deus, sed potissimum caritate, quis Deipara ardentior, quae Divino praecepto in visceribus

/168/

igne fornacis instar incaluit, arsit, estuavit? Usque adeo Virgo Beatissima coeteris omnibus caritate praestitit, ut minimae quaeque res eius gestae aliorum maximas propter caritatis excellentiam superarint. Quemadmodum enim opificium aliquod, ingens licet sit magnique magisterii, si auro tum inauretur, tantummodo villius illo est, quod, ut minus sit, tum totum fere solido constat ex auro: ita aliorum sanctissimorum recte facta magna, licet fuerint summaeque difficultatis, quia tum si cum Virginis actionibus comparentur, caritate veluti macerabantur: Virginis minimis quibusque factis

/168v/

precio meritoque longissime concedunt. Quare, ut peritissimorum asserunt nonnulli, Deo gratior Virgo fuit cum puerum Christum fasciabat, quam Laurentius cum pro eodem in craticula torrebatur: gratior cum filio haec propinabat, quam cum martir perfundebat sanguinem: gratior cum pro Nati desiderio suspiria emittebat, quam cum ille exalabat animam. O vim caritatis immensam, quae minutissimam quaeque infiniti plane praecii efficit et valoris, quae paleas, aurum facit, lutum, gemmam, terram, coelum. Quam gratam putatis Deo fuisse Virginem, auditores, non cum puerum fasciabat, lactabat, querebat, sed cum patientem videbat, in

/169/

geminanti⁹⁰ compatiebatur, contemplabatur morientem. Puto equidem gloriae beatitudisque quasi oceanum promeruisse illam, quae dolorum oceanum pati constantissime potuit nec

⁸⁹ indignissimum] in dignissimum

⁹⁰ geminanti] geminenti

dicemus Beatorum omnium gloriam huius unius gloriae, ut ita dicam, immensitate superari. Tametsi parum confeci, auditores, et valde parum, qui contendi solum Mariae gloriam gloriae praestare singulorum. Dicam amplius, etiam si alicui vestrum inauditum videbitur: dicam tamen audacter quia, etsi insolenter existimo, tamen verissime dici. Assero igitur non singulorum modo beatorum, sed universorum etiam in unum acervum congestam gloriam a sola Virginis

/169v/

gloria longe multumque superari. Ita, ut quantum Angeli, quantum homines gloriae adepti sunt, totum sit solius Virginis gloria angustius. Videmini rem⁹¹ nutu capitum abnuere, auditores, et incredibile iudicare, quod dixi. At asserit hoc eruditissimus vir idemque sanctissimus Bernardinus Senensis: asserunt ex recentioribus auctores locupletissimi magnique nominis. Confirmat ratio, pium si est existimare matrem filio in omnibus, in quibus nihil est repugnans, fuisse similimam, superavit igitur ut filius, licet minori superavit intervallo, Superum omnium coacervatam gloriam et beatitatem: ostendit veluti digito similitudo. Sicut

/170/

enim superiores Angelorum Chori inferiorum omnium numerum, gloriam, gratiam dicuntur continere, ita supremus Virginisque Chorus, quicquid gratiae gloriaeque in caeteris omnibus dispersum est, in se colligit atque non obscurat Pandora fabula, quae Iovis iussu, ut aiunt, a superis omnibus donata singulorum excellentias una conclusit, quid ni enim haec iussu filii a beatis omnibus, ut ita dicam, donata una gloriam contineat singulorum. Astipulantur denique Patrum testimonia. Bernardus enim gloriam dicit esse inexplicabilem. Damascenus eandem abyssum vocat. Anselmus immensitatem: addit, ut reliquos preteream, supra

/170v/

laudatus Bernardinus tantum gratiae uni Virgini datum esse, quantum purae creaturae dari possibile erat.

Quid ad haec addi potest, auditores? Etiam vos quid ultra a me exposcere? eo enim perveni, quo progredi ulterius nec possum nec prae rei difficultate auderem, si possem. Te postrema hac

⁹¹ rem] re

oratione mea compello, Mater Beatissima, precorque, ut, qui tuae magnitudinem gloriae
oratione prosequuti sumus, eandem possimus per te sublatis in coelum etiam intueri.

Laus Deo, Beataeque Virgini Mariae